

Fra fattig til rik

■ ■ Hva Norge tjente på lave priser på utvalgte u-landsvarer i 2003

Framtiden i våre hendes forskningsinstitutt (FIFI)

Tittel Fra fattig til rik - Hva Norge tjente på lave priser på utvalgte u-landsvarer i 2003	Rapportnummer, utgivelsesdato FIVH-rapport 5/2004, 30.12.2004
Forfatter John Hille	Utgiver Framtiden i våre hender, Fredensborgveien 24G 0177 Oslo
Prosjektstyrer Mekonnen Germiso	Ansvarlig redaktør Arild Hermstad
Faglig kvalitetssikrer Dag Aarnes	
Sitat og bruk av opplysninger fra denne rapporten Oppfordres. Framtiden i våre hender oppgis som kilde	
Forsidefoto: Teplukker på Sri Lanka, Knut-Erik Helle / Folkevett	
<p>Denne rapporten er godkjent av Framtiden i våre henders forskningsinstitutt (FIFI). Instituttet har til formål å engasjere eksterne fagfolk med den nødvendige vitenskapelige kompetanse til å utføre prosjekter innen miljø- og utviklingsspørsmål. Prosjektene skal frambringe vitenskapelige utredninger som skal publiseres i FIVHs rapportserie og legges ut til offentlig debatt. Rapportene kvalitetssikres og godkjennes av instituttets styre. FIFIs styre består for tiden av:</p> <p>Cand. oecon. Ingeborg Rasmussen (styreleder) Cand. scient. Marte O. Kittilsen Cand. agric. Dag Nagoda Dr. polit. og siv. øk. Audun Ruud Cand. mag. Bjørn Sandvik</p>	

Rapporten er utgitt med støtte fra NORAD

Sammendrag

Norge ga i 2003 14,5 milliarder kroner i bistand til utviklingsland. Samtidig fikk Norge en gavepakke fra de fattige som var minst 10 milliarder kroner større.

Denne omvendte bistanden, eller i-hjelpen, tar flere former. Den skyldes at rike land nyter store fordeler i markedene for varer, kapital, arbeidskraft og miljøskadelige utslipp. Med begrep lånt fra u-hjelpsterminologien, kan vi si at de mottar både varebistand, finansbistand, ekspertbistand og miljøbistand fra de fattige¹. For Norges del er det varebistanden (10,6 mrd) og miljøbistanden (14,2 mrd) som teller mest.

Vi tjente 10,6 milliarder på billige u-landsvarer

Prisene på råvarer og jordbruksvarer som eksporteres i stort omfang fra u-land til i-land, er reelt sett halvert i perioden etter 1980. Også prisene på de industrivarene som betyr mest for flest u-land, nemlig tekstiler og bekledningsvarer, er sterkt redusert i forhold til prisene på andre varer.

Hadde prisene på råvarer, jordbruksvarer, tekstiler, klær og sko fra u-land siden 1980 utviklet seg likt med prisene på alle varer som omsettes i Norge, måtte vi ha betalt langt mer for disse varene enn vi faktisk gjorde. De mengdene av disse varene som vi importerte i 2003, hadde kostet 10,6 milliarder kroner mer enn vi faktisk betalte for dem.

Denne "varebistanden" – det vi tjente på lave priser på u-landsvarer – er tidligere beregnet for 1991 og for alle år siden 1994. Tallet for 2003 er 3,1 milliarder kr. høyere enn i 2002², og det klart høyeste som hittil er beregnet. Knappt én milliard av denne økningen skyldes at vi importerte mer av disse varene enn året før – resten skyldes at de ble billigere, regnet i faste norske kroner.

Varebistanden fordelte seg på vel 6,0 mrd. kr. knyttet til billigere råvarer, og vel 4,5 mrd. kr. knyttet til billigere tekstiler og bekledningsvarer. Beregningene for råvarer bygger på et utvalg av 49 jord- og skogbruksprodukt, mineraler og metaller som vi importerte for minst 10 mill. kr. av *enten* i 1980 eller i 2003. Utvalget av råvarer er dermed utvidet med 14 varer fra det som har vært brukt i tidligere utgaver av *I-hjelpen*, samtidig som det er gjort mindre justeringer i definisjonen av utviklingsland. Ingen av disse justeringene har fått stor betydning for resultatet. Nettovirkningen av begge er å øke den beregnede varebistanden med 73 mill. kr.

Norge får lite direkte finansbistand

Med finansbistand mener vi det rike land tar inn i renter og avdrag på illegitime lån til u-land – dvs. lån som det ikke er rimelig å kreve tilbakebetalt, eksempelvis fordi de i sin tid ble gitt til korrupte og udemokratiske regimer som sløste dem bort. Mange rike land mottar likevel en stor årlig pengestrøm i renter og avdrag på slike lån, selv om de har blitt mer tilbakeholdne med å gi nye lån til tilsvarende regimer.

¹ For begrepsforklaring, se side 7.

² I fjorårets utgave av *I-hjelpen* ble varebistanden for 2002 oppgitt til 7,1 mrd. kr. Beregningene både for dette og flere tidligere år er imidlertid revidert i denne utgaven, for å opprette en enhetlig tidsserie. Det reviderte tallet for 2002 er på 7,5 mrd. kr.

Norge har aldri hatt store fordringer av denne typen. De norske fordringene som *kan* regnes som illegitime, er noen av de statlige fordringene på u-land som har oppstått ved at staten gjennom Garantiinstituttet for eksportkreditt (GIEK) på til dels tvilsomt grunnlag har garantert for lån knyttet til eksport av norske varer. Disse utgjorde til sammen kr. 3,17 mrd. ved utgangen av 2003. Påfallende nok finnes ingen samlet oversikt over hva u-land faktisk betalte i renter og avdrag på disse låna i 2003, men summen antas å være beskjeden.

Trolig har Norge vel så stor fordel av pengestrømmen *andre* rike land mottok. I 2003 mottok de 723 milliarder kroner mer i renter og avdrag på gamle lån til u-land enn de ga i nye lån. Fordi i-land er mer tilbøyelige enn u-land til å bruke inntektene sine på import av norske varer, kan dette ha økt Norges eksportinntekter med om lag én milliard kroner.

Hjerneflukt til Norge – men ingen ekspertbistand i praksis

Innvandringa fra utviklingsland til Norge har en betydelig preg av ”hjerneflukt”. Det vil si at langt flere av innvandrerne har høyere utdanning, enn gjennomsnittet av innbyggere i landa de kommer fra. Dette gjelder innvandrere fra samtlige av de ti utviklingsland som har sendt flest innvandrere til Norge. Innvandrere fra Sør har også oftere høyere utdanning enn innfødte nordmenn, selv om denne forskjellen er liten (23 % mot 22 %).

I praksis er det likevel tvilsomt om Norge drar noen netto økonomisk fordel av innvandrernes ekspertise. Til tross for at de er vel så godt utdannet som innfødte, er de nemlig langt oftere uten arbeid, og blant dem som har arbeid, er det bare tredjeparten så mange som har høgt kvalifiserte stillinger som av innfødte nordmenn. Situasjonen står i skarp kontrast til det en ser i for eksempel USA, som mottar en betydelig ekspertbistand fra Asia og Afrika. Der er ikke bare asiatiske og afrikanske innvandrere betydelig bedre utdannet enn innfødte amerikanere, men jobber i stillinger som svarer til deres kvalifikasjoner.

Stor miljøbistand

Med miljøbistand mener vi den fordel i-land har av å kunne påføre u-land miljøskader uten å måtte betale kompensasjon for dette. I denne rapporten drøftes bare én type miljøbistand, nemlig den som skyldes at i-land slipper ut vesentlig mer CO₂ per hode enn u-land, mens u-land rammes hardest av skadevirkningene. Denne formen for ubetalt kompensasjon er trolig den viktigste formen for miljøbistand fra Sør til Nord.

Å beregne størrelsen på denne bistanden byr på vanskeligheter, særlig på grunn av problemene med å kostnadsfeste skadevirkningene av CO₂-utslipp. En mulig og rimelig forenkling er imidlertid å ta utgangspunkt i prinsippet om omsettelige utslippskvoter, og anta at disse ble fordelt blant alle land i forhold til deres folketall. Siden land i Nord slipper ut mye mer per hode enn land i Sør, måtte de kjøpe utslippskvoter i stort omfang fra de sistnevnte for å kunne opprettholde sine nåværende utslipp. Ulike beregninger som er gjort, kan tyde på at prisen for retten til å slippe ut ett ekstra tonn karbon, eller 3,7 tonn CO₂, da ville ligge på om lag \$ 300.

For å dekke opp forskjellen mellom den utslippskvoten Norge hadde blitt tildelt på grunnlag av folketallet, og landets faktiske utslipp av CO₂ i 2003, måtte landet i så fall ha kjøpt utslippskvoter fra utviklingsland for 14,2 milliarder kroner.

Dette tallet er likevel et svært lavt anslag for den miljøbistanden utviklingsland yter Norge. Vi har nemlig i mange tiår forurenset atmosfæren deres i langt større utstrekning enn de selv har

gjort, uten å betale erstatning for dette. Bare de ubetalte rentene på denne akkumulerte miljøgjelda må antas å utgjøre en betydelig *større* sum enn de 14,2 milliardene.

Innhold

1 Innledning og problemstilling	7
2. Bakteppe for varebistanden.....	9
2.1 Prisutviklinga for råvarer – og deres betydning for u-land.....	9
2.2 U-lands andel i norsk import	11
3. Varebistand: Data og metode	13
3.1 Data	13
3.2 Begrepsdefinisjoner.....	14
3.3 Metode	14
Gruppe 1: Råvarer.....	15
Gruppe 2: klær, sko, gulvbelegg og tekstiler	15
4. Varebistanden: Beregninger og resultat.....	17
4.1 Vareutvalget.....	17
4.2 Beregning av varebistanden 2003.....	19
4.3 Varebistanden 1991-2003.....	25
4.4 Varebistanden sammenliknet med norsk u-hjelp	27
5. Begrensinger ved metoden for beregning av varebistanden	29
6. Annen i-Hjelp	32
6.1 Finansbistand	32
6.2 Ekspertbistand.....	35
6.3 Miljøbistand	39
7. Konklusjon.....	42
Kilder	43

1. Innledning og problemstilling

Framtiden i våre hender utga i 1993 for første gang en rapport med tittelen *I-hjelpen: om de fattiges bistand til de rike*. Bakgrunnen var – og er – at rike land som Norge årlig gir summer i bistand til land i Sør, som får bred publisitet, mens overføringene som går i motsatt retning, er mindre kjente og dårligere kartlagt. Den første utgaven av *I-hjelpen* er fulgt opp av nye utgaver hvert år fra 1996 til i dag, der en liksom i den første har forsøkt å bøte på dette kunnskapshullet ved å kvantifisere større eller mindre deler av den bistanden Norge mottar fra Sør. Det er også målet for årets utgave.

Med ”i-hjelp” menes generelt tapene u-land erfarer fordi de er utviklingsland, dvs. har mindre rikdom, makt og forhandlingsstyrke enn i-land. I den første utgaven av *I-hjelpen*, fra 1993¹, ble det skilt mellom fire hovedkategorier av slik negativ bistand – hver med et navn som lot seg gjenkjenne fra den offisielle bistandens begrepsverden. Noen av disse begrepene er ikke lenger i så vanlig bruk, men de er beholdt her ettersom de godt beskriver de mulige formene for negativ bistand. De fire formene er:

1. *Varebistand*: Mange u-land eksportører i hovedsak mat, råvarer og/eller enklere industrivarer som tekstiler. Disse omsettes på verdensmarkedet til stadig synkende priser, delvis på grunn av at kjøperne har større forhandlingsstyrke enn selgerne, og delvis fordi i-land har etablert handelshindringer som ikke bare begrenser mengdene u-land kan få solgt, men også prisene de kan oppnå. Handelshindringene er blant annet knyttet til i-landenes ønske om å beskytte egen jordbruksproduksjon, men begrunnes på ulike måter. De synkende prisene sparer importland, deriblant Norge, for store summer årlig.
2. *Finansbistand*: U-land betaler årlig flere milliarder kroner i renter og avdrag på lån fra vestlige kredittinstitusjoner. At man betaler tilbake lån er ikke urimelig i seg selv – de fleste utviklingsland har et reelt lånebehov og mange lån er både gitt og tatt opp på et redelig og rimelig grunnlag. Andre lån er derimot tatt opp på illegitimt grunnlag, av regimer som ikke representerte landets befolkning, men som likevel ble møtt med stor velvilje av långivere i rike land. Pengene ble da ofte brukt til uproduktive formål, i verste fall ”resirkulert” til private sveitsiske bankkonti. At land likevel kan tvinges til å betale tilbake på slike lån, er et uttrykk for skeive maktforhold i verden.
3. *Ekspertbistand*: Generelt er utdanningsnivået lavere i u-land enn i i-land. Blant dem som flytter fra Sør til Nord, er derimot utdanningsnivået mye høyere enn gjennomsnittet i hjemlandene – det foregår m.a.o. en ”hjerneflukt”. Den skyldes i stor grad at rikdommen og derfor utsiktene til inntekt er større i Nord. Dermed går kostbart utdannede mennesker tapt for Sør, mens Nord kan ta imot dem fullt utdannet, uten å måtte bære investeringsutgiftene.
4. *Miljøbistand*: I-land kan kostnadsfritt skade miljøet i u-land når u-land fungerer som mottakere for langtransporterte forurensninger fra i-lands industri og forbruk. Et eksempel er CO₂-utslipp som fører til en global oppvarming av atmosfæren. Det at i-land forurenser mest, henger sammen med at de er rikere. Når det fattige

flertallet likevel må ta det meste av skadene og kostnadene, er dette altså en form for i-hjelp.

I den første utgaven av "I-hjelpen" ble alle de fire nevnte formene for bistand drøftet, og forsøkt kvantifisert så langt dette lot seg gjøre. Utgavene fra 1996 t.o.m. 2002 konsentrerte seg om varebistanden, mens fjorårets utgave også inneholdt kortere drøftinger av de fire øvrige formene. Det samme gjør denne utgaven.

Rapportens overordnede problemstilling er med andre ord: Hvor stor var I-hjelpen til Norge i 2003, hhv. i form av varebistand, finansbistand, ekspertbistand og miljøbistand? Den blir nærmere avgrenset i kapitel 3 hva gjelder varebistand, og i avsnittene om de øvrige formene for bistand i kapitel 6.

Nytt i dette årets utgave er ellers en revisjon av beregningsgrunnlaget for varebistanden, som ellers i store trekk har vært uendret siden 1993. Revisjonen gjelder både utvalget av *varer* som ligger til grunn for beregningene og utvalget av eksporterende *land* som for rapportens formål defineres som "utviklingsland". Beregninger for 2003 er gjennomført både med gammelt og nytt land- og vareutvalg, slik at det blir klart hvordan revisjonen påvirker resultatene.

2. Bakteppe for varebistanden

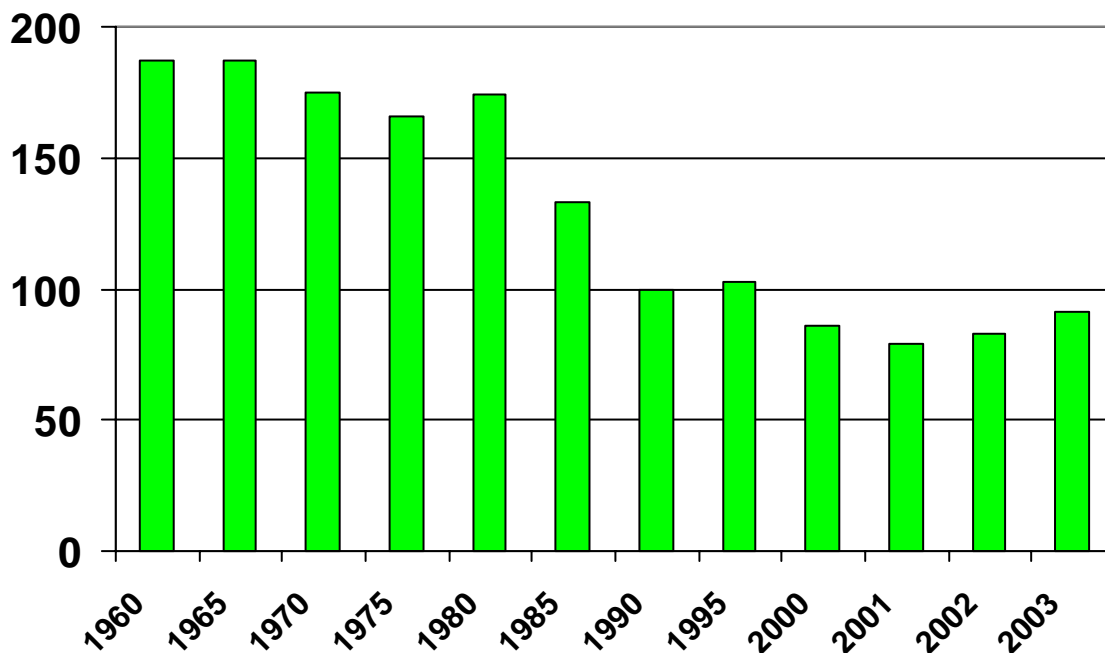
2.1 Prisutviklinga for råvarer – og deres betydning for u-land

Realprisene på råvarer og halvfabrikata som eksporteres i større omfang av utviklingsland har falt betydelig i perioden etter 1980. Denne utviklinga er vist i Figur 2.1, som viser utviklinga i prisene på en ”kurv” med 31 slike varer som eksporteres fra lav- og mellominntektsland, sammenliknet med prisene på industrivarer fra fem ledende industriland. Olje og andre energivarer er ikke blant de 31.

Det framgår her at råvarenes bytteverdi mot industrivarer fra Nord ikke endret seg vesentlig mellom 1960 og 1980. Det var riktignok enkeltår i løpet av denne perioden der det var større utslag – for eksempel 1974, da den første ”oljekrisen” førte med seg et forbigående kraftig prishopp også på andre råvarer. Etter 1980 ser vi derimot en helt annen utvikling – en kraftig fallende trend. Denne trenden snur igjen i 2002: de to siste åra har det vært en stigning i indeksen, som likevel ikke er større enn at verdien i 2003 lå på nokså nøyaktig halvparten av nivået i 1980.

FNs organisasjon for handel og utvikling UNCTAD mener at stigningen i råvareprisene de to siste åra, i den grad den er reell, kan forklares ved sterkt økt etterspørsel i det vesentlige fra ett land: Kina.ⁱⁱ Det er ingen tvil om at den økonomiske veksten i Kina har gjort landet til en betydelig råvareimportør. Det kan imidlertid også være at den prisstigningen som vises i fig.2.1 er noe overdrevet. Prisindeksen for industrivarer som råvareprisene måles mot, omfatter nemlig ikke all eksport av slike varer, bare den fra USA, Japan, Storbritannia, Frankrike og Tyskland. De viktigste produsentene av industrivarer som mangler er resten av dem i EU og nyindustrialiserte land i Øst-Asia. I løpet av de to siste åra har valutaen til det tyngstveiende av landa som er med i grunnlaget for indeksen – USA – falt markert i kurs, mens både Euro og en del østasiatiske valutaer har steget markert. Derfor kan indeksen være påvirket av et noe overdrevet prisfall på industrivarer i verdensmarkedet i 2002 og 2003.

Det som dominerer bildet etter 1980 er altså likevel reelt fallende råvarepriser. Årsakene til denne utviklinga er mange, og kan være forskjellige etter hvilke råvarer vi betrakter. Grunnene til det langsiktige prisfallet på noen av de økonomisk viktigste råvarene blir emne for en egen FIVH-rapport om kort tid, og skal ikke drøftes nærmere her.

Figur 2.1. Utvikling i realprisene på 31 viktige råvarer som eksporteres fra Sør til Nord, 1960-2002. Energivarer (kull, olje og gass) er ikke med. Indekstall, 1990=100.

Kilde: Verdensbanken, World Development Indicators 2001, tab. 6.4: Primary Commodity Prices, http://www.worldbank.org/data/wdi2001/pdfs/tab6_4.pdf (tall t.o.m. 2000) og World Development Prospects, "Pinksheet" for oktober, 2004, på <http://www.worldbank.org/prospects/pinksheets/pink1004.htm>.

Råvarer, som både i Verdensbankens indeks og i den kommende drøftinga omfatter både matvarer og halvfabrikata som ubearbeidde metaller, er selvsagt ikke det eneste utviklingsland eksporterer. De dominerer likevel fortsatt i eksporten til de fleste av de fattigste utviklingslanda. For land i Afrika sør for Sahara er det oftest snakk om 75-90 % av eksporten. Også i Latin-Amerika spiller de en svært stor rolle (41 % av Brasils eksport, 50 % av Argentinas, 80 % av Perus, 81 % av Chiles og 89 % av Cubas – for å nevne noen av de større landa der energivarer ikke spiller en dominerende rolle). (Alle disse tallene gjelder 2001 og er eksklusive energivarer.)ⁱⁱⁱ

For fattige land i Asia, som sjeldnere har et overskudd av jordbruksprodukter eller store mineralforekomster, er bildet noe annerledes. For flere av disse er tekstiler og beklædningsartikler de viktigste eksportartiklene. Vi kan for eksempel bli imponert når vi hører at 93 % av Bangladesh' eksport besto av industrivarer i 2001 (det er det få "industriland" som matcher!), men dette fordelte seg på 81 % tekstiler og beklædningsartikler, og 12 % øvrige varer.^{iv} Tekstiler og beklædningsartikler utgjorde i 2001 23,5 % av eksporten fra det Verdensbanken og UNCTAD kaller "lavinntektsland", altså de fattigste u-landa, og var ved siden av råvarer den klart viktigste gruppen av eksportvarer fra disse landa. Blant annet derfor har vi fokusert på disse to varegruppene i beregningene av varebistanden.

Så vidt vites har ingen utviklet en indeks som viser den globale utviklinga i prisene på tekstiler og beklædningsartikler sammenliknet med andre ferdigvarer. Tall vi etter hvert skal presentere, og som bygger på priser ved import til Norge, kan imidlertid tyde på at utviklinga etter 1980 har visse likheter med den vi har sett for råvarer. Det er liten grunn til å tro at

utviklinga i importprisene til Norge er særlige forskjellige fra dem som gjelder andre i-land. Norge er en typisk "price-taker" i dette som de fleste andre markeder.

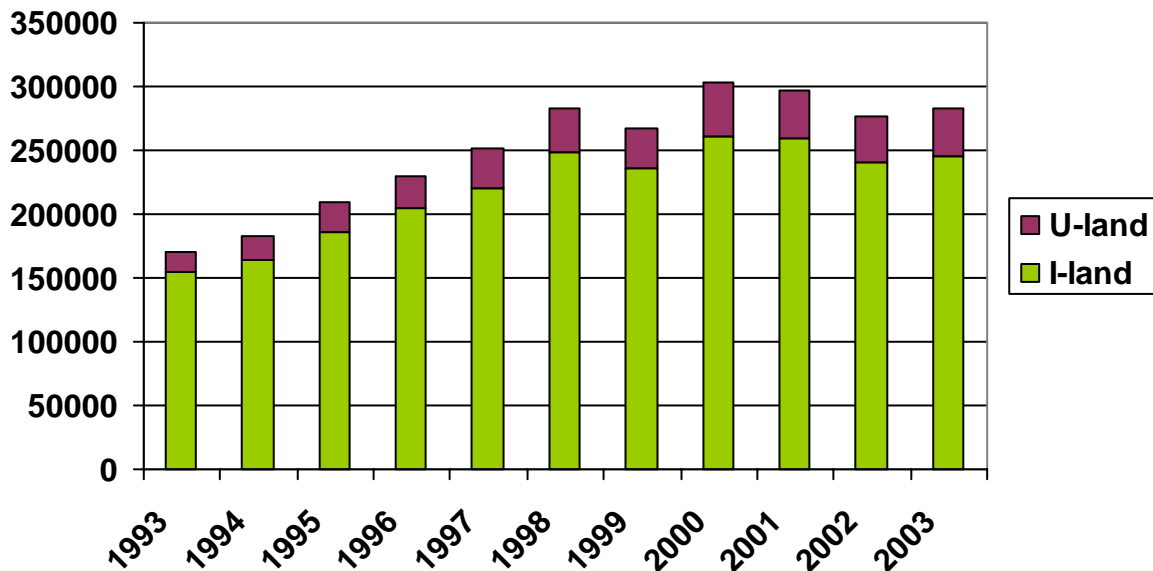
2.2 U-lands andel i norsk import

Eksportinntektene til utviklingsland avhenger selvfølgelig ikke bare av prisene de oppnår for varene sine, men også av mengdene de får eksportert.

Norge har tradisjonelt ikke vært blant deres beste kunder, om vi vurderer dette ut fra andelen av landets samlede import som hentes fra u-land. Til dette er det nok flere grunner. Noen er ganske enkelt geografiske og historiske. Norge er, med unntak for Canada, Island og kanskje Finland, rett og slett det rike landet i verden som har størst avstand til nærmeste u-land. Vi har heller ikke de historiske og språklige banda til en del utviklingsland som tidligere kolonimakter har.

Andre årsaker ligger i næringsstruktur og handelspolitikk. Norsk vareimport består hovedsakelig av industrielle ferdigvarer. For en del råvarer og halvfabrikata som andre rike land importerer i stort omfang fra u-land, er vi ikke kunder men tvert imot en konkurrerende eksportør. Det gjelder mest opplagt olje og gass, men også kull og flere metaller og mineraler. Og når det gjelder matvarer som kan produseres i Norge, begrenses importen av ekstremt høye tollmurer. Bare de minst utviklede landa (MUL-land) er unntatt fra disse – noe som har begrenset praktisk betydning ettersom få av akkurat disse landa har varer å selge som konkurrerer med norsk jordbruk. I den grad de har det, kan også tekniske handelshindringer – i form av norske veterinære og planetsanitære bestemmelser – utgjøre en bøyg.

I 2001 kom 25,8 % av i-lands import fra utviklingsland, ifølge statistikk fra UNCTAD. Her er land i den tidligere Sovjetblokken inkludert blant i-land, både som eksportører og importører, selv om de opptrer som en egen, tredje gruppe i UNCTADs standardtabeller. Holdes energivarer utenfor, var u-lands andel av i-lands import 23,7 %.^v

Figur 2.2. Utvikling i norsk vareimport, fordelt på landgrupper. Millioner løpende kroner. (I-land inkluderer her Øst-Europa).

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Månedstatistikk for utenrikshandelen, Endelige tall for de enkelte åra, tabellen "Samhandelen med de enkelte land" for hvert enkelt år, på <http://www.ssb.no/emner/09/05/muh/>.

Som fig. 2.2 viser, er u-lands andel av Norges import betydelig mindre, selv om den har vært svakt stigende gjennom de siste 10 åra. I 2003 utgjorde den 13,3 % av den samlede importen, mot 9,7 % i 1993. Mye av denne økningen skyldes Kina, som sto for 1,8 % i 1993 og 4,4 % i 2003. En betydelig men noenlunde stabil andel skyldes de fire østasiatiske "tigrene" Sør-Korea, Taiwan, Hong Kong og Singapore (2,8 % i 2003). For alle utviklingsland utenom disse fem, har andelen økt fra 4,8 % i 1993 til 6,1 % i 2003. (Kilde: som for fig. 2.2.)

3. Varebistand: Data og metode

3.1 Data

FIVH startet med sine beregninger av i-hjelp i 1993, da beregningene av varebistanden gjaldt året 1991. Varebistanden ble da definert som den fordelten Norge hadde av at varer fra u-land hadde blitt reelt billigere, nærmere bestemt siden 1980. 1980 ble valgt som basisår fordi realprisene på råvarer, jordbruksvarer og tekstiler på verdensmarkedet det året lå nær gjennomsnittet for hele perioden 1960-1980 (se også fig. 2.1). Det ble med andre ord ikke anvendt noen "tidløs" definisjon av varebistanden – beregningen gjaldt Norges gevinst av at prisene hadde falt fra det som gjennom et par tiår hadde framstått som normale nivåer

Realprisendringen på importvarer fra u-land i perioden etter 1980 ble beregnet ved å sammenholde prisutviklinga på disse varene med utviklinga i prisindeksen for førstegangsomsetning innenlands. Det vil litt forenklet si inflasjonen målt i engrosleddet. Dette blir utdypet nedenfor.

I beregningene valgte man å inkludere alle råvarer og jordbruksvarer der den årlige importen fra u-land oversteg 10 mill. kroner i 1991, pluss klær, sko og tekstiler. Samlet utgjorde disse varene i 1991 nærmere 60 prosent av Norges import fra u-land, når brukte skip og olje ble holdt utenfor.

Denne beregningsmåten ble i store trekk fulgt også i seinere utgaver av *I-hjelpen* fram til 2003. 1980 er beholdt som basisår i alle seinere utgaver, og blir det også i denne. Fram til 2003 ble det bare gjort et fåtall endringer i vareutvalget, av ulike (og delvis uklare) grunner. Utviklinga etter 1991 har imidlertid medført at vi nå importerer betydelige mengder av en rekke kategorier av jordbruksvarer og andre råvarer fra u-land, der importen var null eller ubetydelig i 1991. Dette er det tatt hensyn til i årets utgave, ved at vareutvalget er betydelig utvidet. Det blir gjort nærmere rede for denne revisjonen nedenfor.

I utgavene fra 1995 og framover har importvolumet av ulike varer fra u-land, og gjennomsnittsprisen på hver enkelt vare, vært presist angitt iflg. egne statistikkutkjøringer fra Statistisk sentralbyrå. I den første utgaven ble det bygd på publisert statistikk, noe som betydde at andelen av den samlede importen av noen varegrupper som kom fra u-land måtte anslås. Prisene i 1980 og 1991 ble antatt like gjennomsnittsprisene på hele de importerte mengdene av de aktuelle varene (inkludert import fra i-land, der denne forekom). Det er disse 1980-prisene som er lagt til grunn i alle seinere utgaver, og som også blir lagt til grunn i denne. For de fleste og viktigste av varene i utvalget gjelder til enhver tid en noenlunde ens verdensmarkedspris.

For å beregne i-hjelpen, er følgende informasjon nødvendig:

- ❖ statistikk over importert mengde av alle aktuelle varegrupper fra u-land i gjeldende år, og importverdien (har en både verdi og mengde, kan gjennomsnittsprisen beregnes)
- ❖ priser på de samme varene i 1980
- ❖ prisindeks for førstegangsomsetning innenlands, med basisår 1980.

3.2 Begrepsdefinisjoner

- U-land: Til og med 2003-utgaven fulgte *I-hjelpen* den definisjonen av utviklingsland som Statistisk sentralbyrå til enhver tid brukte i sin utenrikshandelsstatistikk. Denne var nesten, men ikke nøyaktig, uendret gjennom den aktuelle perioden. Den omfatter i dag, og omfattet også i fjorårets utgave, alle land i Afrika unntatt Sør-Afrika; alle land i Asia unntatt Japan, de asiatiske delene av Tyrkia og av det tidligere Sovjetunionen; alle land Amerika unntatt USA, Canada og Grønland; alle land i Oseania unntatt Australia og New Zealand; og endelig to land/områder i Europa, nemlig Malta og alle statene i det tidligere Jugoslavia. - I årets utgave har vi likevel endret avgrensningen ved å regne Sør-Afrika med til utviklingsland, mens Malta, det tidligere Jugoslavia og Israel *ikke* regnes med til denne gruppa. Den nye definisjonen er dermed noe mer geografisk avrundet ved at hele Afrika regnes med, men derimot ingen land i Europa. Den svarer trolig også noe nærmere til de fleste nordmenns bilde av ”utviklingsland” eller ”Sør”. Det bør likevel påpekes at både den nye og den gamle definisjonen inkluderer noen forholdsvis rike land – i første rekke oljeeksportører og nyindustrialiserte land i Øst-Asia – mens de omvendt utelukker noen svært fattige land, i første rekke tidligere sovjetrepublikker.
- Prisindeks for førstegangsomsetning innenlands³: Indeksen måler den gjennomsnittlige prisutviklingen for **alle** varer ved førstegangsomsetning i norsk marked – både varer fra norske produsenter og importvarer.
- Ideell pris: Ideell importpris – den prisen per vareenhet som norske importører hadde betalt i 2002, dersom importprisen siden 1980 hadde økt parallelt med prisindeksen for førstegangsomsetning, altså med den generelle prisstigningen på varer i Norge.
- Reell pris: Reell importpris – den faktiske prisen importører betalte i 2000.
- Realprisutvikling: Prisutviklingen for en vare korrigert for den generelle prisutviklingen (ikke løpende priser).

3.3 Metode

Metoden går som hovedregel ut på å beregne forskjellen mellom reell prisutvikling og ideell prisutvikling på hver enkelt vare i perioden fra 1980 til gjeldende år, som her er 2003, og multiplisere denne med den importerte mengden av varen. Den ideelle prisen for 2003 finner man ved å multiplisere prisene man observerte i 1980 med prisindeksen for førstegangsomsetning innenlands (1980-2003). Den reelle prisen for 2003 er den faktiske prisen norske importører betalte for å importerte varen fra u-land dette året. Hvis den reelle prisen på en u-landsvare er lavere enn den ideelle prisen, har varens realpris sunket. Med andre ord: varen er billigere i år 2003 enn 1980, når en sammenlikner prisen med dem på alle andre varer som ble omsatt for første gang i Norge (importvarer eller varer fra norske produsenter). Norge har i så fall mottatt i-hjelp.

Den ovennevnte metoden er brukt for råvarer, dvs. jordbruksvarer, skogsprodukter, mineraler og metaller. Tekstiler, klær og fottøy er derimot sammensatte varegrupper, der det ikke gir mening å beregne kilopriser. Her er det derfor brukt en annen beregningsmetode, der

³ I motsetning til for eksempel konsumprisindeksen som måler prisutviklingen for varer og tjenester som kjøpes av husholdninger..

utviklinga i faktisk pris bygger på Statistisk sentralbyrås egne *prisindekser* for importen av disse varegruppene.

Formlene for beregning av varebistanden blir altså forskjellige for disse to varegruppene. Vi skiller mellom Gruppe 1, som omfatter råvarer, og Gruppe 2, som omfatter tekstiler og bekledningsartikler.

Gruppe 1: Råvarer

Ved å multiplisere importprisen for 1980 på en vare med indeksen for førstegangsomsetning innenlands (perioden 1980-2003) finner man hva denne varen ville kostet i 2003 dersom varen hadde hatt samme prisutvikling på det norske markedet som alle andre varer (ideell pris). Differansen mellom den ideelle importprisen og den reelle importprisen for 2003, forteller om varen har økt eller sunket i pris over tid (fra 1980 til 2003) sammenliknet med alle andre varer, altså om vi har hatt negativ eller positiv realprisutvikling på varen. Dette kan uttrykkes med formelen:

$$I_j = [(P_{80j} * i) - (P_{03j})] * M_j$$

der

- I_j = I-hjelp for varegruppe j
- P_{80j} = gjennomsnittspris på en enhet av varegruppen j i 1980
- i = prisindeks for norsk innenlands førstegangsomsetning i 2003 der 1980 er basisår
- P_{03j} = løpende gjennomsnittlig importpris for varegruppen j i 2003, ved import fra u-land
- M_j = samlet norsk importmengde av varegruppen j fra u-land i år 2003.

Gruppe 2: klær, sko, gulvbelegg og tekstiler

I-hjelpen for Gruppe 2 er beregnet ved å finne differansen mellom prisindeks for førstegangsomsetning innenlands (som for Gruppe 1) og prisindeksen for de importerte varene (kjedet tilbake til 1980⁴). Dersom prisindeksen på førstegangsomsetning innenlands har økt mer enn prisindeksen på varene i vårt vareutvalg, betyr dette at varene i vårt vareutvalg har hatt en svakere prisutvikling enn gjennomsnittet for førstegangsomsatte varer på det norske markedet. De har reelt sett blitt billigere. Denne differansen, uttrykt som prosent av importprisindeksen, forteller hvor mye mer man skulle betalt for varene i 2003 om de *ikke* hadde falt i realpris. Ved å multiplisere den prosentvise forskjellen med importprisen for

⁴ Kjeding av indekser: fordi SSB har skiftet basisår i løpet av perioden er et nødvendig å kjede indeksene tilbake til 1980.

2002, får man et uttrykk for i-hjelpen for varene gruppe 2. Dette kan uttrykkes ved følgende formel:

$$I_j = (i/i_j - 1) * V_j$$

der

I_j = I-hjelp for varegruppen j

i = gjennomsnittlig prisindeks for norsk innenlands
førstegangsomsetning hvor 1980 er basisår

i_j = Importprisindeks for varegruppen j i 2003 (1980=100),
beregnet ved kjeding av indekser¹

V_j = importverdi for varegruppen j fra u-land i 2003.

Det finnes ikke egne prisindekser for importen av tekstiler m.v. fra ulike landgrupper. Det innebærer at importprisindeksene her reflekterer prisutviklinga på all norsk import av den aktuelle varegruppen – inkludert den delen som måtte komme fra i-land. Resultatet blir gyldig i den grad prisene eksportører i u-land får, har utviklet seg parallelt med gjennomsnittet for alle eksportører. Dette kommenteres nærmere nedenfor.

4. Varebistanden: Beregninger og resultat

4.1 Vareutvalget

Som nevnt i kapitel 3, har en i alle utgaver av *I-hjelpen* fokusert på to grupper av varer: råvarer (jordbruks- og skogbruksprodukt, mineraler og metaller) og tekstil- og bekleddingsvarer (tekstiler, klær og fottøy). Det ble fra starten valgt å fokusere på det som kunne regnes som typiske u-landsvarer. Disse sto da også for to tredjedeler av Norges import fra Sør i 1991, og varene som faktisk inngikk i *I-hjelpens* utvalg sto for 60 %.

Én kategori av råvarer, nemlig energivarer – der olje er den dominerende i internasjonal handel – ble likevel bevisst holdt utenfor. Dette ut fra det resonnementet at Norge er en stor netto *eksportør* av olje. I den grad svingninger i oljeprisen rammer u-land, rammer de også Norge og omvendt.

Grensa for ”råvarer” ble ellers trukket slik at *matvarer* ble inkludert også om de var bearbeidde; *skogsprodukt* inkluderte tilskåret tømmer, men ikke papir o.a. varer fra treforedlingsindustri; og *mineraler* inkluderte, for malmenes del, alt fram til metall i ikke videre bearbeidde former. Dette svarer til en avgrensning av ”primary commodities” som er vanlig brukt i internasjonale oppstillinger, blant annet hos UNCTAD.

I 2003 sto råvarer (etter denne definisjonen), samt tekovarer og fottøy bare for om lag 42 % av importen fra Sør – regnet i verdi, og basert på Statistisk sentralbyrås avgrensning av u-land.^{vi} Det henger i noen grad sammen med at prisene på mange av disse varene har falt, men også med en sterkt økende import av andre industrivarer enn tekovarer og fottøy, ikke minst fra Kina og andre land i Øst-Asia. Til denne utgaven av *I-hjelpen* er det derfor vurdert om vareutvalget burde utvides til å omfatte flere av disse. Vi har likevel valgt ikke å gjøre det, av flere grunner. For det første er disse varene så mange og heterogene at det ikke bare ville by på en svært på en svært omfattende regneoperasjon, men enkeltposter i handelsstatistikken kan også omfatte varer som i virkeligheten er lite sammenlignbare. For det andre forandrer varenes antall og egenskaper seg til dels raskt – noe som er lett å se om en tenker på en i denne sammenhengen viktig kategori som forbrukerelektronikk. Noen av varene som i dag importeres fra Øst-Asia, eksisterte ganske enkelt ikke i 1980, mens andre har endret karakter så sterkt at prissammenlikninger blir meningsløse (en datamaskin anno 2003 var noe helt annet enn en datamaskin anno 1980). For det tredje kan det hevdes at en stor og diversifisert eksport av industrivarer nettopp indikerer at et land tar til å bevege seg *bort* fra u-landsstatus: det er fortsatt råvarer og tekovarer som har størst betydning for de fleste av de fattigste landa, og for de fattigste områdene i land med en voksende urban industrisektor.

Samtidig er det klart at det i dag er flere råvarer som importeres i stort omfang fra u-land enn tilfellet var i 1991. Derfor har vi funnet det riktig med en gjennomgripende revisjon av selve råvareutvalget i årets utgave.

Det opprinnelige utvalget ble for oversiktens skyld avgrenset til varer som Norge importerte for mer en 10 mill. kr. av fra u-land i 1991. En ”vare” var i denne sammenhengen i utgangspunktet det som falt inn under én varegruppe på tresiffernivå, dvs. tredje

detaljeringsnivå, i utenrikshandelsstatistikken etter SITC (Standard International Trade Classification). Dette var ingen uproblematisk tilnærming, idet noen poster på dette nivået er noenlunde entydig definerte varer (f.eks. ”ris” eller ”ubearbeidd tobakk”), mens andre omfatter et større spekter av varer (f.eks. ”frukt og nøtter, friske” eller ”rå gjødningsstoffer og rå mineraler”). I de sistnevnte tilfellene ble det derfor brukt skjønn. Var gruppene for sammensatte, gikk en videre til neste detaljeringsnivå for å trekke ut eventuelle enkeltvarer som det ble importert for minst 10 mill. kr. av. I enkelte tilfeller ble likevel noe sammensatte varegrupper beholdt: det gjaldt ”annen frukt og nøtter” (restpost etter at de viktigste enkeltslagene var trukket ut), ”konservert frukt”, ”annen frukt- og grønnsaksaft” (enn appelsinsaft) og ”tropiske planteoljer” (som omfattet fire oljeslag).

Ved siden av varene som det ble importert for mer enn 10 mill. kr. av direkte fra u-land, kunne det identifiseres seks varer som ble importert for mer enn denne summen fra *i-land og u-land*, men der det var åpenbart enten at omtrent alt hadde sin egentlige opprinnelse i u-land (det gjaldt kakaobønner, kakaosmør og kakao i andre former, samt te og pepper) eller at en andel som svarte til mer enn 10 mill. kr. hadde det (det gjaldt sukker). Også disse varene ble tatt med i beregningen.

I alt inngikk 35 varer i det opprinnelige utvalget. I seinere utgaver av *I-hjelpen* har tallet variert mellom dette og 28. Dette ettersom importen av enkelte varer fra u-land i enkelte år er utelatt - enten fordi importen faktisk har falt til 0 eller av andre og uklare grunner - og den indirekte importen av kakao osv. ikke alltid er tatt hensyn til.

I år er utvalget oppdatert ved at vi i utgangspunktet har tatt med alle varer som det ble importert for minst 10 mill. kr. av i 2003. Å bruke samme nominelle sum som grense i 2003 som i 1991 betyr ikke uten videre å senke terskelen, siden vi vet at realprisene på de fleste råvarer fra u-land har vært fallende – til dels i den grad at også den *nominelle* prisen er lavere nå enn i 1991. Likevel er det 12 nye varer som dermed kommer med i utvalget (inkludert tre litt sammensatte varegrupper, som er tatt med etter skjønn). I tillegg er én av de opprinnelige sammensatte varegruppene delt i tre, som dermed blir litt mer homogene. Antall varer i utvalget øker dermed med 14 til 49.

Bare fem av de opprinnelige 35 varegruppene ble det importert for *mindre* enn 10 mill. kr. av fra u-land i 2003 – noe som ikke primært skyldes prisfall, men at selve importvolumet har falt eller at importen nå kommer helt eller hovedsakelig fra i-land. Disse varene er likevel ikke strøket fra årets utvalg. For tre av de fem var importmengden fra u-land i 2003 imidlertid 0, slik at de ikke får noen betydning for beregningene. De to resterende, der importverdien var større enn 0 men mindre enn 10 mill. kr., er pærer og naturgummi.

Enkelte vareslag er utelatt også fra det nye utvalget, til tross for at det ble importert for over 10 mill. kr. av dem i 2003. Det gjelder for det første flere slag fisk, skaldyr og fiskeprodukt. Sjømat er utelatt delvis av samme grunn som energivarer – nemlig at Norge er en stor netto eksportør både av gruppen som helhet og av noen av varene vi importerer. I tillegg kommer det forholdet at noe av den sjømaten vi importerer fra u-land opprinnelig er norsk – vi importerer f.eks. frossen torsk (!) fra Kina. I det hele tatt er den internasjonale ”mellomhandelen” med sjømat såpass omfattende at det ville kreve en betydelig innsats å sortere ut den ”ekte” fra den ”uekte” u-landsimporten.

Andre varer som er utelatt er ferromangan, magnesium og kobolt. Vi importerte i 2003 ferromangan for kr. 13 mill. fra Sør-Afrika, til tross for at Norge er en stor netto eksportør

også av denne varen. Vi importerte i 2003 magnesium for kr. 176 mill. fra Kina og Hong Kong, noe som skyldes at Norsk Hydro på slutten av 1990-tallet forla sin magnesiumproduksjon fra Herøya til Kina. I 1980 besto magnesiumimporten av en ubetydelig mengde fra USA, og gir neppe noen meningsfylt utgangspris for denne varen. Norge er fortsatt en betydelig eksportør, og ofte en nettoeksportør, av kobolt som biprodukt fra Falconbridge Nikkelverk. Prisen på kobolt var for øvrig eksepsjonelt høg akkurat i 1980, slik at en beregning av "varebistand" knyttet til akkurat denne varen ville ha blåst tallene opp i urimelig grad.

4.2 Beregning av varebistanden 2003

Nedenfor er i-hjelpen som knytter seg til import av råvarer beregnet både med gammelt vareutvalg (av hensyn til sammenlikningen med tidligere års utgaver) og med nytt vareutvalg. Beregningene i tab. 4.1 (gammelt utvalg) og 4.2 (nytt utvalg) gjelder varer som ble importert direkte fra u-land. Varebistanden knyttet til importen av kakao, te, pepper og sukker, som i hovedsak skjedde via andre i-land, og der årets endringer i vareutvalget ikke har betydning, vises i tab. 4.3.

Tabell 4.1: I-hjelpen for 2003 fordelt på importvarer i gruppe 1, beregnet med gammelt vareutvalg.

	Pris 1980, kr/kg	Pris 2003, kr/kg	Ideell pris 2003 (1980- pris x 2,136)	Differanse kr, (C-B)	Import 2003, kg	I-hjelp, kr
	(A)	(B)	(C)	(D)	(E)	(DxE)
Ris	2,98	4,45	6,37	1,92	13 332 403	25 535 285
Sukker	*	*	*	*	*	*
Melasse	0,72	0,572	1,54	0,97	77 270 010	74 636 648 1 377 763
Kaffe	22,7	9,8	48,49	38,69	35 612 891	037
Kakaobønner	*	*	*	*	*	*
Kakaosmør	*	*	*	*	*	*
Kakao, annet	*	*	*	*	*	*
Te	*	*	*	*	*	*
Pepper	*	*	*	*	*	*
Tobakk	19,64	22,39	41,95	19,56	3 835 628	75 028 873 695 745
Soyabønner	1,5	1,66	3,20	1,54	450 612 140	144
Tropiske planetoljer	3,91	3,87	8,35	4,48	6 180 197	27 698 160 - 31 895
Bananer	2,69	6,25	5,75	-0,50	63 264 323	341
Ananas	5,43	9,11	11,60	2,49	3 713 116	9 240 015
Appelsiner	2,6	5,7	5,55	-0,15	6 940 519	- 1 016 092
Mandariner	4,31	6,94	9,21	2,27	5 384 463	12 202 055
Epler	3,41	6,12	7,28	1,16	14 778 479	17 198 603
Pærer	3,28	6,54	7,01	0,47	352 041	164 079 - 60 084
Druer	4,44	15,14	9,48	-5,66	10 622 769	081
Annen frukt og nøtter	10,17	12,79	21,72	8,93	11 903 573	106 336 046
Konservert frukt	5,28	7,11	11,28	4,17	7 472 855	31 147 457

Appelsinsaft	5,97	8,59	12,75	4,16	8 078 678	33 622 812
Annen saft	8,98	5,57	19,18	13,61	1 170 997	15 938 768
Kopra	2,47	-	5,28	-	-	-
Naturgummi	7,02	12,26	14,99	2,73	125 494	343 191
Skåret tropisk tømmer	2,7	11,4	5,77	-5,63	1 464 833	- 8 251 111
Kryssfiner av tropisk tømmer	2,72	5,99	5,81	-0,18	2 543 497	- 458 033
Fosfat	0,34	-	0,73	-	-	-
Krommalm¹⁾	0,33	-	0,70	-	-	-
						782 837
Nikkelmatte	18,34	23,06	39,17	16,11	48 580 475	433
Tinn	79,16	33,46	169,09	135,63	320 834	43 513 355
						2 089 242
Alumina	1,11	1,36	2,37	1,01	2 066 593 104	964
						177 799
Manganmalm	0,34	0,493	0,73	0,23	762 300 970	078
Salt	0,18	0,304	0,38	0,08	66 445 720	5 347 552
Bariumsulfat	0,36	0,341	0,77	0,43	112 771 000	48 261 477
						5 547 897
SUM I-hjelp						373

* Disse varene behandles for seg nedenfor.

1) Prisen på krommalm i 1980 er beregnet ut fra FN dollarbaserte indeks for denne varen, ettersom den norske importen i dette året var minimal og skjedde til en sterkt avvikende pris.

Kilder: Priser i 1980: I-hjelpen 1993, etter Statistisk sentralbyrå: Utenrikshandel 1980, Hefte 1, tab. 2. og Hefte 2, tab. 15. Siste kilde ble brukt der tall for den aktuelle varen kunne hentes ut av handelsstatistikken etter SITC-klassifikasjonen, den første der det var nødvendig å bruke HS-klassifikasjonen for å finne tilstrekkelig spesifiserte tall. Unntatt tall for appelsinsaft og annen frukt- og grønnsaksaft, som var regnet som én gruppe i I-hjelpen 1993. Tallene her bygger direkte på Utenrikshandel 1980, tab. 15 (der "annen frukt- og grønnsaksaft" er summen av grapefruktsaft, saft av andre sitrusfrukter, tomatsaft, ananassaft og "annen frukt- eller grønnsaksaft").

Importerte mengder og priser i 2003: Disse hentet ut av utenrikshandelsdelen av Statistisk sentralbyrås Statistikkbank på Internett,

http://statbank.ssb.no/statistikkbanken/Default_FR.asp?KortnavnWeb=muh&PLanguage=0&nvl=false&tilside=electtable/hovedtabellHjem.asp, tabell 03057, ved å legge inn "Import", "Mengde+Verdi", de 170 landa som regnes som u-land her, og kodene for de aktuelle varene, hentet fra Statistisk varefortegnelse for utenrikshandelen, http://www.ssb.no/emner/09/05/nos_varefortegn/arkiv/2003. Priser er beregnet ved å dele importverdi på importert mengde.

Prisindeks for førstegangsomsetning innenlands i 2003 med basisår 1980 er beregnet ved hjelp av Statistisk sentralbyrås kalkulator på Internett, <http://www.ssb.no/pif/calc.cgi>.

Varebistanden med gammelt vareutvalg var altså på godt over 5,5 mrd. kr. i 2003. Dette er en tredjedel mer enn i 2002, da den var på 4,1 mrd. kr. (Det siste tallet er korrigert fra det som ble publisert i *I-hjelpen 2003* ved at det tar hensyn til import av nikkelmatte, som hadde falt ut av beregningene både for 2002 og flere tidligere år). Økningen skyldes flere forhold:

- Nytt landutvalg. Dette betyr likevel nokså lite. Ved å inkludere Sør-Afrika er tallet økt med 53,4 mill. kr; ved å ekskludere Israel, Malta og det tidligere Jugoslavia er den redusert med 1,6 mill. kr.
- Faktisk prisfall på mange av varene. Til tross for en liten oppgang i råvareprisene på verdensmarkedet, slik disse måles av Verdensbanken, falt 18 av 26 varer som figurerer med positiv importverdi i tab. 4.1 i *nominell* pris, målt i norsk kroner, fra 2002 til 2003. Dette til tross for at kursen på norske kroner, målt ved Norges Banks importveide kursindeks, ble svekket med 1,3 % fra 2002 til 2003^{vii}. Det skal imidlertid bemerkes at

denne indeksen preges mest av bytteforholdet mot valutaene til de landa Norge importerer mest fra, dvs. europeiske land. Et litt riktigere bilde av kronas styrke gir kanskje kursutviklinga mot SDR (Det internasjonale pengesfondets spesielle trekkrettigheter): etter dette målet styrket krona seg med 3,9 % - fortsatt en moderat endring.

- Fortsatt inflasjon. Prisindeksen for førstegangsomsetning innenlands, som er grunnlaget for beregningen av ideelle priser, økte med 6,7 % fra 2002 til 2003. Dette er mer enn vanlig de siste åra, selv i betraktning av at en litt svekket kronekurs mot egne handelspartnere bidro til å øke prisene på andre importvarer. Året før *falt* til gjengjeld denne kursen for første gang på mange år, noe som også hang sammen med en markert styrking av kronekursen det året. For 21 av 26 varer ble derfor den positive differansen mellom ideell og faktisk pris økt, eller den negative differansen minsket. Begge delene bidrar til å øke i-hjelpen.
- Økt importvolum. Av de fire varene som slår klart mest ut i denne tabellen, falt importen av kaffe marginalt fra året før (hvilket trekker i-hjelpen nedover), mens derimot importen av alumina økte med ca. 13 %, av soyabønner med 20 % og av nikkelmatte med 62 % fra 2002. Andre varer med en sterk økning i importvolumet var melasse (+ 53 %) og manganmalm (+140 %). Volumendringene for disse fem varene ville, om alt annet var likt mellom 2002 og 2003, ha medført en økning på 670 mill. kr. i i-hjelpen. For de øvrige varene der det var betydelige prosentvise økninger i importvolumet (tobakk, appelsiner, mandariner, druer og kryssfiner) var imidlertid det samlede utslaget nær null, idet differansen mellom ideell og faktisk pris for tre av disse er negativ – dvs. at økt volum betyr mindre i-hjelp. For de øvrige varene på lista var det enten en beskjeden økning eller en nedgang i importert volum fra 2002 til 2003. Volumendring forklarer dermed nesten halvparten av den observerte økningen i i-hjelpen.

Tabell 4.2 viser varebistanden beregnet med nytt vareutvalg. De nye varene er storfekjøtt, mais, sorghum, oljefrø unntatt sojabønner, oljefrøkaker, snittblomster, garvede huder, massevirke (dvs. tømmer til bruk i treforedlingsindustrien), granitt, kvartsitt, sinkmalm og jernmalm. I tillegg er gruppa ”annen frukt og nøtter” her delt i tre: ”mango, guava og avocado”, ”annen frukt” og ”nøtter”. Når den første av disse gruppene ikke er brutt enda videre ned, skyldes det at de utgjorde bare én post i handelsstatistikken for 1980 – det er m.a.o. ikke mulig å hente ut referansepriser for de tre enkeltvis.

Tabell 4.2: I-hjelpen for 2003 fordelt på importvarer i gruppe 1, beregnet med *nytt* vareutvalg.

	Pris 1980, kr/kg	Pris 2003, kr/kg	Ideell pris 2003 (1980-pris x 2,136)	Differanse kr, (C-B)	Import 2003, kg	I-hjelp, kr
	(A)	(B)	(C)	(D)	(E)	(DxE)
Storfekjøtt	9,85	35,89	21,04	-14,85	4 024 355	- 59 763 281
Ris	2,98	4,45	6,37	1,92	13 332 403	25 535 285
Mais	0,864	1,11	1,85	0,74	19 566 119	14 390 959
Sorghum	0,743	0,84	1,59	0,75	33 026 377	24 672 289
Sukker	*	*	*	*	*	*
Melasse	0,72	0,572	1,54	0,97	77 270 010	74 636 648
Kaffe	22,72	9,8	48,53	38,73	35 612 891	1 379 284 419
Kakaobønner	*	*	*	*	*	*
Kakaosmør	*	*	*	*	*	*
Kakao, annet	*	*	*	*	*	*

Te	*	*	*	*	*	*
Pepper	*	*	*	*	*	*
Tobakk	19,64	22,39	41,95	19,56	3 835 628	75 028 873
Sojabønner	1,5	1,66	3,20	1,54	450 612 140	695 745 144
Oljefrø u. sojabønner	2,85	6,79	6,09	-0,70	2 354 113	- 1 653 529
Oljefrøkaker	1,07	1,79	2,29	0,50	37 424 648	18 544 662
Tropiske planteoljer	3,91	3,87	8,35	4,48	6 180 197	27 698 160
Bananer	2,69	6,25	5,75	-0,50	63 264 323	- 31 895 341
Ananas	5,43	9,11	11,60	2,49	3 713 116	9 240 015
Appelsiner	2,6	5,7	5,55	-0,15	6 940 519	- 1 016 092
Mandariner	4,31	6,94	9,21	2,27	5 384 463	12 202 055
Epler	3,41	6,12	7,28	1,16	14 778 479	17 198 603
Pærer	3,28	6,54	7,01	0,47	352 041	164 079
Druer	4,44	15,14	9,48	-5,66	10 622 769	- 60 084 081
Mango guava avocado	12,2	13,02	26,06	13,04	2 335 423	30 452 048
Annen frukt	4,75	10,01	10,15	0,14	7 613 681	1 035 461
Nøtter	14,42	23,32	30,80	7,48	1 954 469	14 621 617
Konservert frukt	5,28	7,11	11,28	4,17	7 472 855	31 147 457
Appelsinsaft	5,97	8,59	12,75	4,16	8 078 678	33 622 812
Annen saft	8,98	5,57	19,18	13,61	1 170 997	15 938 768
Snittblomster	64,69	64,83	138,18	73,35	841 518	61 723 528
Garvede huder	74,8	143,72	159,77	16,05	706 406	11 339 794
Kopra	2,47	-	5,28	-	0	0
Naturgummi	7,02	12,26	14,99	2,73	125 494	343 191
Skåret tropisk tømmer	2,7	11,4	5,77	-5,63	1 464 833	-8 251 111
Kryssfiner av tropisk tømmer	2,72	5,99	5,81	-0,18	2 543 497	- 458 033
Massevirke	0,236	0,465	0,50	0,04	389 883 062	15 242 868
Fosfat	0,34	-	0,73	-	0	0
Salt	0,18	0,304	0,38	0,08	66 445 720	5 347 552
Bariumsulfat	0,36	0,341	0,77	0,43	112 771 000	48 261 477
Granitt	1,12	1,48	2,39	0,91	9 336 586	8 517 954
Kvartsitt	0,158	0,339	0,34	0,00	41 670 347	- 63 006
Alumina	1,11	1,36	2,37	1,01	2 066 593 104	2 089 242 964
Manganmalm	0,34	0,493	0,73	0,23	762 300 970	177 799 078
Krommalm	0,33	-	0,70	-	0	0
Sinkmalm	1,06	1,73	2,26	0,53	38 988 980	20 826 354
Jernmalm	0,117	0,219	0,25	0,03	139 757 052	4 320 170
Nikkelmatte	18,34	23,06	39,17	16,11	48 580 475	782 837 433
Tinn	79,16	33,46	169,09	135,63	320 834	43 513 355
SUM						5 607 290 596

Kilder: som tab. 4.1. 1980-priser for ”nye” varer i denne tabellen er alle beregnet ut fra Utenrikshandelsstatistikk 1980, Hefte 1, tab. 2 – dvs. statistikken ut fra HS-klassifikasjonen.

Med nytt vareutvalg øker varebistanden i Gruppe 1 med 59 mill. kr., til vel 5,6 milliarder. Det er altså et nokså beskjedent *netto* utslag for de nye varene og vareavgrensningene. Storfekjøtt trekker nedover med 60 mill. kr., noe som kan skyldes at referanseprisen i 1980 er bestemt av

at importen da helt overveiende kom fra i-land – trolig til dumpingpris. Oppløsningen av gruppa ”annen frukt og nøtter” i tre grupper, medfører videre at deres samlede bidrag til varebistanden synker med kr. 60 mill. Kvartsitt gir et helt ubetydelig negativt bidrag til i-hjelpen. De resterende 10 nye varene har derimot alle falt i realpris siden 1980, og øker dermed i-hjelpen med 179 mill. kr. til sammen.

Kakao i alle former, samt te, pepper og sukker, er altså utelatt både fra tab. 4.1 og 4.2. Den overveiende delen av importen av disse har til nylig blitt formidlet via i-land, selv om det er opplagt at all kakao, all pepper og praktisk talt all te har sin opprinnelse i u-land. Situasjonen har endret seg noe de siste åra vedrørende pepper, der det meste av importen i 2003 kom direkte fra u-land, men det gjelder fortsatt ikke hele importen.

Når det gjelder sukker, er situasjonen litt mer komplisert. Sukker som kommer til Norge fra andre i-land kan enten være betesukker som faktisk er dyrka der, eller rørsukker fra u-land (teoretisk kan det også være rørsukker fra Australia eller Hawaii, men disse kildene er mindre sannsynlige). Fullt raffinert sukker som kommer til Norge sorteres imidlertid verken etter geografisk eller botanisk opprinnelse i handelsstatistikken – det gjør bare mindre raffinerte former, som utgjør en liten del av totalen. Imidlertid kan vi med overveiende sannsynlighet slutte oss til opphavet for det meste. Av en samlet sukkerimport på 165.000 tonn i 2003 var 115.000 tonn raffinert sukker fra Danmark og 40.000 tonn fra Storbritannia, mens vel 2000 tonn var uraffinert rørsukker; de resterende 8.000 tonn var kom fra et stort antall eksportørland, hovedsakelig i Europa, som hver leverte små mengder. De danske sukkerraffineriene bruker bare hjemlig roesukker. Den britiske sukkerindustrien er basert på ca. 50 % hjemlig roesukker og 50 % rørsukker. Imidlertid antas det at omtrent hele sukkerimporten fra Storbritannia kom, som den tradisjonelt har gjort, fra konsernet Tate & Lyle, som utelukkende bruker rørsukker^{viii}, og ikke fra British Sugar, som i praksis har monopol på raffineringa fra roesukker.^{ix} I så fall var nokså nøyaktig 25 % av sukkerimporten opprinnelig rørsukker, trolig i sin helhet fra u-land. Det er den samme fordelingen som ble lagt til grunn i fjorårets utgave av *I-hjelpen*.

Tab. 4.3 viser varebistanden som knytter seg til kakao, pepper, te og sukker, når vi går ut fra priser og mengder som gjelder all import til Norge av disse varene, og altså regner med at 25 % av sukkerimporten, og 100 % av de andre varene, bør tilskrives u-land.

Tabell 4.3: Beregning av i-hjelpen for varer som i stor grad blir importert via tredjeland

	Pris 1980, kr/kg (A)	Pris 2003, kr/kg (B)	Ideell pris 2003 (1980- pris x 2,135) (C)	Differanse (C-B), kr (D)	Import 2003, kg (E)	I-hjelp, kr (DxE)
Kakaobønner	18,16	-	38,79	-	0	0
Kakaosmør	33,16	23,11	70,83	47,72	2911617	138 941 664
Kakao, andre former	15,33	23,48	32,74	9,26	4239614	39 279 515
Te	51,82	78,02	110,69	32,67	1304094	42 601 517
Pepper	14,49	22,82	30,95	8,13	485311	3 945 889
Sukker	3,28	2,31	7,01	4,70	42000000	197 235 360
SUM						422 003 945

Kilder: Som tab. 4.1, med unntak for at tallene som er hentet ut fra Statistikkbanken her gjelder import fra *alle* land til Norge. Se ellers teksten vedr. importerte mengder av varene.

Hvorvidt det er riktig å regne hele prisreduksjonen på disse varene som et bidrag til i-hjelpen, kommer an på om den i sin helhet rammet de u-landa som opprinnelig eksporterte dem, eller om den delvis gikk ut over avansen i de i-landa der de ble pakket/sluttfordret og videresendt til Norge. Det er imidlertid trolig at det meste rammet de opprinnelige eksportørene, og at i-hjelpen knyttet til vårt utvalg av råvarer derfor lå nærmere 6,0 mrd. kr. enn de 5,6 mrd. som framgikk av tab. 4.2 (eller på ca. 5,2 mrd. om vi legger gammelt vareutvalg til grunn, jfr. tab. 4.1).

For varene som er vist i tab. 4.3 var i-hjelpen i 2003 20 % større enn den som ble beregnet året før (351 mill. kr.) Bak dette utslaget ligger fall i prisene på sukker, te og pepper, mens derimot prisene på kakao økte noe og trakk i motsatt retning. Det var nokså små endringer i de importerte mengdene av disse varene.

Tab. 4.4. viser i-hjelpen som knytter seg til vår import av klær, sko og tekstiler fra utviklingsland.

Tabell 4.4: I-hjelpen for 2003 fordelt på importvarer i Gruppe 2

	Importpris- indeks 2003 1980=100 (A)	Indeks for 1. gangs omsetning (B)	(B)/(A) – 1 (C)	Importverdi fra u-land 2003, 1000 kr (D)	I-hjelp = (C) x (D)
Tekstiler, garn, stoffer	124,2	213,6	0,720	976 279	702 732
Klær og tilbehør til klær	123,4	213,6	0,731	5 132 993	3 751 993
Fottøy	194,5	213,6	0,098	897 226	88 108
SUM					4 542 834

Kilder: Importverdi: Statistisk sentralbyrå, Statistikkbanken, tabell 03193. Tallene kommer fram ved å legge inn "Import", "Verdi" "2003 M01 t.o.m. 2003M12", landa i vårt utvalg og de ovennevnte varegruppene.

Indekstill: 1980-1988: SSB, Historisk statistikk, http://www.ssb.no/emner/historisk_statistikk/tabeller/18-18-7t.txt, unntatt tall for fottøy, som er meddelt av SSBs kontor for utenrikshandelsstatistikk v/Mona Moe. 1988-2002: SSB: Månedstatistikk for utenrikshandelen, <http://www.ssb.no/muh/mu2003/tab-66.html> (tekstiler) og <http://www.ssb.no/muh/mu2003/tab-68.html> (klær og fottøy). Kjeding av de to seriene er utført av forf.

Indeks for førstegangsomsetning (1980=100) er beregnet ved hjelp av SSBs kalkulator på <http://www.ssb.no/emner/08/02/20/pif/>.

Summen av varebistanden knyttet til klær, sko og tekstiler utgjorde ifølge tab. 4.4 drøyt 4,5 milliarder kroner. Det må igjen presiseres at dette tallet baserer seg på prisindekser som gjelder *all* import av slike varer – ikke bare den fra u-land. Én grunn til at importprisene på slike varer reelt sett har falt i perioden, kan være at en noe høyere andel av disse varene kom fra u-land i 2003 enn i 1980 (40 % etter verdi, mot 27 %).^x Det er m.a.o. ikke gitt at prisene til eksportører i u-land *eller* i i-land hver for seg falt fullt så mye som gjennomsnittet av de to. Forskyvingen mht. importkilder er likevel ikke så stor at den kan forklare mer enn en liten del av prisenfallet på klær og tekstiler. Dersom det er riktig at eksportører i u-land både i 1980 og i 2003 fikk mindre betalt for like varer enn eksportører i i-land, så kan dette ellers tolkes som et *tillegg* til i-hjelpen. Tallet på 4,5 milliarder kroner må derfor betraktes som et grovt anslag.

Tallet er, i likhet med det vi fant for råvarene i tab. 4.1, betydelig høyere enn i 2002, da det ble beregnet til 3,2 mrd. kr. Tallet for 2003 hadde vært enda litt høyere om vi hadde brukt

samme landutvalg som i 2002. Det at Israel, Malta og det tidligere Jugoslavia er holdt utenfor i 2003, reduserer nemlig i-hjelpen i Gruppe 2 med 49,5 mill. kr., mens det å inkludere Sør-Afrika bare øker den med 7,3 mill. kr. Med likt landutvalg hadde altså varebistanden i Gruppe 2 økt med nær 1,4 mrd. kr. fra 2002 til 2003. Det aller meste av denne økningen – nemlig 1,15 mrd. kr. - skyldes realprisfall på disse varene. Klær, som teller klart mest, falt gjennomsnittlig med 5,1 % i *nominell* pris ved import til Norge, noe som svarer til et realprisfall på 11,0 % når det måles mot indeksen for førstegangsomsætning. Fottøy falt med 2 % i nominell pris, mens tekstiler økte med 0,3 % - noe som likevel medførte et markert fall i realpris også for disse varegruppene.

4.3 Varebistanden 1991-2003

I-hjelpen som knytter seg til import av varene som er omtalt i avsnitt 4.2 kan anslås til ca. 10,6 mrd. kr. i 2003 (6,03 mrd. kr. i Gruppe 1 + 4,54 mrd. kr. i Gruppe 2).

Med gammelt vareutvalg og gammelt landutvalg hadde den vært praktisk talt like stor. Som vi har sett ovenfor, gjør ingen av delene større utslag. Det nye landutvalget øker varebistanden i Gruppe 1 (gitt gammelt vareutvalg) med 52 mill. kr, og reduserer til gjengjeld den i Gruppe 2 med 42 mill. kr. Det nye vareutvalget i Gruppe 1 øker varebistanden med 59 mill. kr. ut over det som ellers ville fulgt av nytt landutvalg.

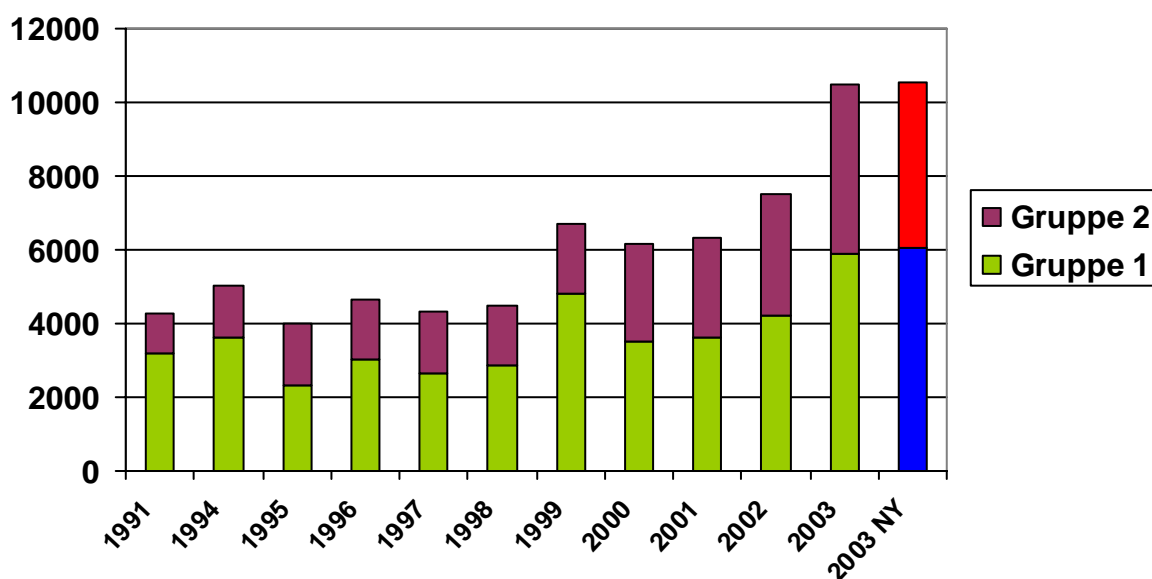
I den første utgava av "I-hjelpen" ble summen for 1991 beregnet til knapt 3,3 mrd. kr. Det svarer til ca. 4,25 mrd. 2003-kroner (her inflasjonsjustert etter konsumprisindeksen).

I-hjelpen er i seinere rapporter beregnet for hvert av åra fra 1994 t.o.m. 2002. Beregningene fram t.o.m. 2001 ble gjennomgått på nytt og rensert for enkelte feil i *I-hjelpen 2003*, med sikte på å komme fram til en mest mulig enhetlig tidsserie. Det ble likevel ikke gjort forsøk på å regne ut varebistanden knyttet til import av varer som i stor grad kommer via tredjeland for de åra (1999 t.o.m. 2001) der denne var blitt neglisjert. Det ble heller ikke gjort forsøk på å beregne varebistanden knyttet til nikkematte for åra etter 1998, der denne varen av ukjente årsaker falt ut av beregningene.

Dette er derimot gjort i år. Dvs. at varebistanden knyttet til sukker, kakao, te og pepper er beregnet på nytt for åra 1999-2001 og at bidraget fra nikkematte er beregnet for alle åra 1999-2002. Dermed kan vi presentere en enhetlig tidsserie for alle åra som rapportene om I-hjelpen dekker. Denne er vist i fig. 4.1.

Den røde og blå søylen lengst til høyre er den eneste som avviker mht. beregningsgrunnlaget. Denne viser varebistanden i 2003 med nytt landutvalg og nytt vareutvalg. Resultatet her er, som nevnt ovenfor, bare ubetydelig forskjellig fra det en får med gammelt landutvalg og gammelt vareutvalg (inkludert nikkematte mm.) – altså fra den svart/hvite søylen for samme år.

Alle summer er omregnet til faste 2003-kroner etter konsumprisindeksen.

Figur 4.1: Utvikling i varebistanden fra 1991 til 2003, med fordeling på varer i gruppe 1 og 2. Millioner faste 2003-kroner.

Kilde: For 1991: I-hjelpen 1993. For varer i Gruppe 1 og åra 1994-99: I-hjelpen 2001, http://www.fivh.no/filer/ihjelpen_r0401.pdf (vedlegget til denne rapporten inneholder data for alle tidligere år f.o.m. 1994). For varer i Gruppe 1 og åra 2000-2001: Se Vedlegg 1 til I-hjelpen 2003. For varer i Gruppe 1 og år 2002: I-hjelpen 2003. For varer i gruppe 2 og alle åra 1994-2002, se Vedlegg 2 til I-hjelpen 2003.

Data for 1999, 2000, 2001 og 2002 vedr. Gruppe 1 er rettet i forhold til det som kommer fram i ovennevnte kilder ved at varebistanden er kalkulert også for nikkelmatte. For 1999, 2000 og 2001 er de dessuten justert ved å beregne varebistanden knyttet til sukker, kakao, te og pepper etter samme metode som ble brukt fra 1991-1998 samt i 2002 og 2003. Justeringene innebærer at varebistanden, regnet i løpende kroner, er økt med 1107 mill. kr. i 1999, 678 mill. kr. i 2000, 804 mill. kr. i 2001 og 848 mill. kr. i 2002.

Tallene er omregnet til 2003-kroner ved hjelp av Statistisk sentralbyrås konsumprisindeks, <http://www.ssb.no/emner/08/02/10/kpi/1-7t.html>.

Som fig. 4.1 viser, har varebistanden knyttet til varer i Gruppe 2 økt nokså jevnt gjennom perioden, men særlig etter 1998 og mest markert i 2003. Dette skyldes både en økende import av klær og tekstiler fra u-land, og stadig synkende realpriser på disse varegruppene. Realprisen på fottøy har derimot vært nokså stabil fram til 2002, men denne varegruppen teller vesentlig mindre i importen fra u-land enn summen av klær og tekstiler.

Varebistanden knyttet til varer i Gruppe 1 viser derimot større svingninger fra år til år, uten noen like klar tendens. Dette henger naturligvis mest sammen med svingninger i prisene på de fire varene som teller mest i denne gruppa, nemlig kaffe, soyabønner, aluminiumoksid og nikkelmatte, der det for de to førstes del kan bli betydelige utslag fra år til år avhengig av avlingene, og for de sistes del avhengig av konjunktorene for metallindustrien.

Det er likevel verdt å merke seg at varebistanden i Gruppe 1 har økt markert både i 2002 og 2003, til tross for at Verdensbankens indeks over realprisene på råvarer faktisk viser en viss stigning i disse to åra. Mellom 40 og 50 % av stigningen både i 2002 og i 2003 kan forklares ved økt importvolum. Samtidig har Norge hatt fordel av en styrket kronkurs, uten at dette er kompensert ved en nedgang i prisindeksen for førstegangsomsättning innenlands. (En styrket kronkurs vil gjøre importvarer billigere, men burde nettopp av den grunnen bidra til å presse

indeksen nedover – siden de fleste av varene som omsettes i Norge, nå er importerte. Lavere prisindeks vil senke den ”ideelle prisen” på varer fra u-land og dermed bidra til å *minske i-hjelpen*, samtidig som lavere nominell importpris har motsatt effekt.) Målt over toårsperioden 2001-2003 har den norske krona styrket seg med 7,9 % målt mot snittet av våre handelspartnere, mens prisindeksen for førstegangsomsetning har steget med 4,7 %. Det siste (en årlig stigningstakt på 2,3 %) er noenlunde normalt, men det betyr at vi ikke kan spore noen effekt av sterkere krone.

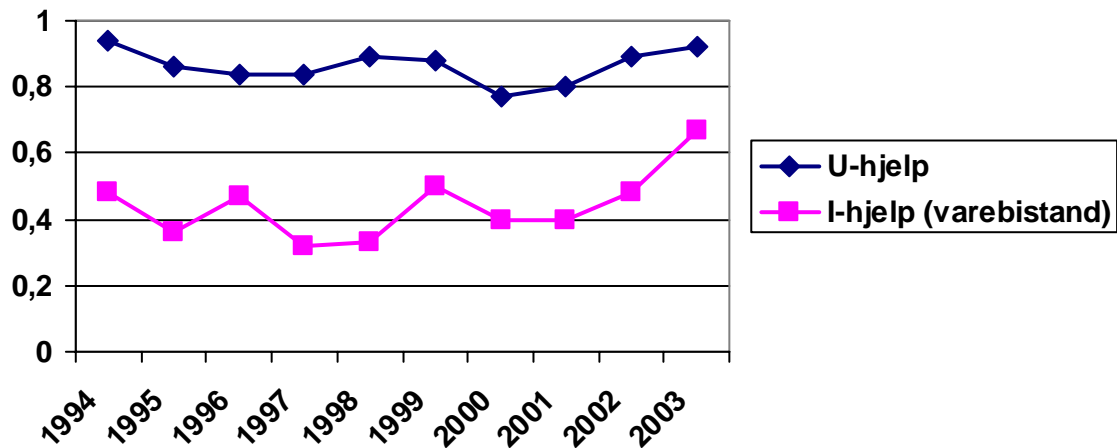
Likevel: selv om varene i Gruppe 1 hadde vært 7,9 % dyrere – målt i norske kroner - i 2003 enn de faktisk var, og selv om importen ikke hadde økt i volum, så hadde vi fortsatt stått overfor en betydelig økning i varebistanden i denne gruppa fra 2001 til 2003, nemlig fra 3604 mill. til 4312 mill. kr. – begge tall i faste 2003-kroner. (Det siste tallet framkommer ved å sette importmengdene fra 2001 inn i tabell 3.1, og multiplisere de faktiske importprisene med 1,079). Det vil si at selv med uendret kronkurs og uendret importmengde, ville vi ha gitt 700 mill. kr. mindre for råvarer fra u-land i 2003 enn vi gjorde i 2001.

Noe av dette kan som nevnt kanskje forklares ved at Norges handelspartnere, som den importveide kronkursen måles mot, selv har hatt en sterkere kursutvikling på sine valutaer enn snittet av land som u-land importerer fra (og som påvirker ”realverdien” av deres eksport, som Verdensbanken prøver å måle). Likevel er det tvilsomt om dette kan forklare hele avviket mellom et stort realprisfall på råvarene Norge importerer – målt i kroner, og en betydelig realprisøkning på Verdensbankens råvarekurv, målt mot prisene på eksportvarer fra en kurv av fem ledende industriland.

Forklaringene kan enten ligge i avvik mellom sammensetningen av norsk råvareimport og Verdensbankens råvarekurv, i svakheter ved Verdensbankens indeksgrunnlag (jfr. kap. 2) eller i at norske importører de siste to åra har blitt mer drevne når det gjelder å oppnå de lavest mulig prisene.

4.4 Varebistanden sammenliknet med norsk u-hjelp

I 2003 ga Norge 14,5 milliarder kroner i bistand til utviklingsland^{xi} – altså ca. 40 % mer enn det vi tjente på at prisene på råvarer og tekovarer/skotøy har falt siden 1980. Figur 3.2 viser hvordan disse to størrelsene har variert siden 1994, målt som andel av Norges bruttonasjonalinntekt (BNI). Bruttonasjonalinntekta er lik bruttonasjonalproduktet (BNP) pluss Norges inntekter i form av renter og utbytte på investeringer i utlandet, minus utlendingers inntekter av tilsvarende plasseringer i Norge.

Figur 4.2 Utvikling av norsk brutto utviklingsbistand og i-hjelp i form av varebistand, som andeler av BNI i perioden 1994-2003.

Kilde til utviklingsbistanden: NORAD, Årsrapport 2003,
http://www.norad.no/default.asp?FILE=items/2452/108/Norad_Stat_N03.pdf, s. 17.

Figur 4.2 viser utviklingen *over tid* av norsk bistand og den varebaserte i-hjelpen som andel av BNI. Tallene for varebistanden bygger hele veien på gammelt vare- og landutvalg, ettersom disse er de eneste som er beregnet, unntatt for 2003. Som det framgår av forrige figur, hadde det knapt fått betydning for 2003 om vi i stedet hadde satt inn tall basert på de nye utvalgene.

Stort sett har varebistanden til Norge variert mellom 40 og 60 % av vår utviklingsbistand til fattigere land. Unntaket er 2003, der varebistanden øker til hele 72 % av "u-hjelpen". Dette til tross for at også u-hjelpen også har økt sterkt de siste to åra, nemlig fra 12,6 mrd. 2003-kroner i 2001 til 14,5 mrd. i 2003.

5. Begrensinger ved metoden for beregning av varebistanden

I kap. 4 har vi beregnet *Norges gevinst* ved at vi i 2003 kunne kjøpe råvarer, tekstiler og bekleddingsvarer fra utviklingsland til i gjennomsnitt betydelig lavere realpriser enn dem som gjaldt i 1980. Tallet må ikke tas som uttrykk for mer enn dette: det innebærer for eksempel ikke uten videre at land i Sør opplever summen av mengde- og verdiendringer i deres eksport til Norge som et like stort tap.

Også som mål på Norges gevinst ved at varer fra Sør har blitt billigere, har imidlertid metoden vi har brukt flere begrensninger. Det ville også andre mulige beregningsmåter ha hatt: poenget er at vi, stilt overfor flere mindre-enn-perfekte muligheter, har truffet noen valg som er begrunnede, men der andre valg også kunne begrunnes. Alternative beregningsmåter hadde trolig ført til resultat som var riktigere under noen synsvinkler, samtidig som de var mer tvilsomme under andre.

Begrenset vareutvalg

Vareutvalget er forholdsvis utførlig kommentert i kap. 4. I prinsippet omfatter det bare råvarer eksklusive energivarer, samt tekstiler og bekleddingsartikler, som i dag bare utgjør 42 % av vår import fra Sør målt i verdi. I praksis er det enda noe snevrere, ettersom varer som det ble importert for mindre enn 10 mill. kr. av både i 1991 og i 2003 er utelukket, og enkelte andre varer er utelukket av særlige grunner.

Grunnene til denne avgrensningen er også kommentert i kap. 4: blant annet at det fortsatt er disse varene som dominerer i importen fra de fattigste landa i Sør, og at det er betydelige praktiske problem knyttet til det å sammenlikne prisutviklinga over tid for en del av de industrivarene som importeres fra Sør (eller fra Nord). Det kan være at et vareutvalg som omfattet flere industrivarer hadde ført til et lavere totaltall for varebistanden, eller at det hadde ført til et høgere.

Import via tredjeland

Som vi har påpekt, importeres en del varer med opprinnelse i u-land til Norge via andre i-land. Dette har vi forsøkt å korrigere for med hensyn til fire råvarene der forholdet trolig har størst betydning relativt til den totale importen av varene, nemlig sukker, te, kakao og pepper. Slik indirekte import forekommer likevel også for flere andre varegrupper: dvs. at noen varers positive (som tilfellet oftest er) eller negative bidrag til varebistanden kan være litt undervurdert. Det omvendte er i prinsippet også mulig – dvs. at varer som i importstatistikken figurerer som importerte fra utviklingsland, har sin egentlige opprinnelse i i-land. Det siste antas likevel å være svært sjeldent i praksis, når det gjelder de varene som faktisk inngår i vårt utvalg. Det hadde vært et større problem mht. sjømat, som blant annet av denne grunnen er holdt utenfor utvalget.

Et annet problem er at korreksjoner for indirekte import bare bli omtrentlige, da vi ikke har opplysninger om hvordan tap ved prisfall, alternativt gevinster ved prisøkning, er fordelt mellom opprinnelsesland og mellomledd.

Prisnivået kan påvirke mengden som importeres

I denne studien beregnes varebistanden på basis av importvolumet i siste år. Det er imidlertid rimelig å anta at den importerte mengden av noen varer påvirkes av prisen, slik at høyere realpriser hadde ført til mindre import. Hvis vi forsøkte å korrigere for slike effekter ville i-hjelpen blitt mindre, ettersom realprisen for de fleste varene har falt siden 1980. Det bør samtidig påpekes at denne effekten er svak for en del av de varene vi betrakter. Det gjelder spesielt noen varer i Gruppe 1, deriblant de to viktigste – kaffe og alumina. Norges kaffeimport har i nesten hele perioden siden 1980 ligget nokså konstant omkring 40.000 tonn årlig, uansett store svingninger og et langsiktig kraftig fall i prisen. De aller siste åra har det til og med vært en svak nedgang i importen, igjen trass i fortsatt prisfall. Aluminiumsindustrien har hele tida produsert ved tilnærmet full kapasitet, hvilket vil si at svingninger i prisen på råvaren i alle fall har liten kortsiktig effekt. Det er likevel sannsynlig at en vedvarende høyere pris på alumina på verdensmarkedet hadde ført til noe mindre vekst i etterspørselen etter aluminium, mindre ekspansjon i den norske industrien og dermed mindre import av alumina.

Gevinster kan oppveies av tap

Enkelte av varene i Gruppe 1 importeres så å si utelukkende som innsatsvarer til norsk utekonkurrerende industri. Dette gjelder i første rekke massevirke, alumina, manganmalm, nikkelmatt, sinkmalm, fosfat og bariumsulfat. Når prisene på disse faller, kan det bidra til, eller tvert imot skyldes, at prisene på de halvfabrikatene som den norske industrien framstiller av råvarene, også faller på verdensmarkedet. Det er dermed ikke gitt at en økning i i-hjelpen med hensyn til disse varene innebærer en tilsvarende nasjonaløkonomisk gevinst for Norge. Derimot vil den innebære et entydig tap for råvareeksportørene, og dessuten en entydig gevinst for sluttforbrukerne av halvfabrikatene, som i hovedsak befinner seg i andre i-land.

Når det gjelder den av disse råvarene som teller mest i varebistanden, nemlig alumina, har vi sett nærmere på forholdet mellom importprisen og prisen Norge oppnår ved eksport av aluminiummetall. Forholdet er langt fra konstant – siden 1980 har prisen per tonn eksportert aluminium variert mellom seks og elleve ganger prisen per tonn importert alumina. Selv om det kan være store svingninger mellom ett år og det neste, viser imidlertid dette tallet en langsiktig stigende tendens. Sammenlikner vi de to prisene gjennom femårsperioden nærmest vårt basisår (1978-82) og gjennom de siste fem åra, får vi de resultatene som er vist i tab. 5.1.

Tab. 5.1: Priser på alumina ved import til Norge og på aluminium ved eksport fra Norge, 1978-82 og 1999-2003.

År	Eksport aluminium 1000 tonn	Eksport aluminium mill. kr.	Alumini umpris kr/tonn	Import alumina, 1000 tonn	Import alumina, mill. kr.	Alumi- napris, kr/tonn	Aluminium- pris/alumina- pris
1978	687,1	4126,8	6,01	1197,8	1010,3	0,84	7,12
1979	630,5	4526,8	7,18	1165,3	1029,8	0,88	8,12
1980	587,2	5127,6	8,73	1441,9	1602,6	1,11	7,86
1981	592	5096,1	8,61	1208	1109	0,92	9,38
1982	614	4959,3	8,08	1109	1476	1,33	6,07
Snitt 1978- 1982			7,72			1,02	7,59
1999	1213,5	16162	13,32	1921	2583	1,34	9,91
2000	1271,8	20649	16,24	2034	3756	1,85	8,79
2001	1297,1	21417	16,51	1977	3527	1,78	9,26
2002	1343	18698	13,92	2062	3032	1,47	9,47

2003	1592	20661	12,98	2267	3062	1,35	9,61
Snitt 1999- 2003			14,59			1,56	9,36

Kilde: 1978-82: Statistisk sentralbyrå, Utenrikshandelsstatistikk, Hefte II for de respektive åra. 1999-2003, tall for aluminium: Statistisk sentralbyrå, Månedstatistikk over utenrikshandelen, Eksport: grupper etter SITC, <http://www.ssb.no/muh/mu2003/tab11-01.html> (for 2003, og tilsvarende tabeller for tidligere år). 1999-2003, tall for alumina: Månedstatistikk over utenrikshandelen, Import: utvalgte vareposter etter SITC, <http://www.ssb.no/muh/mu2003/tab12-01.html> (for 2003, og tilsvarende tabeller for tidligere år). Aluminium = gruppe 684 i SITC-klassifikasjonen, som omfatter aluminium i form av blokker, stenger, plater, tråd og rør, men ikke videre bearbeidet. Alumina = post 285.20 i SITC-klassifikasjonen.

I den første perioden fikk Norge altså i gjennomsnitt betalt 7,6 ganger mer for ett tonn aluminium enn vi ga for ett tonn av råvaren – mens vi i den siste perioden fikk betalt i gjennomsnitt 9,4 ganger mer, og i 2003 9,6 ganger mer. Dersom aluminaprisen i 2003 hadde vært den samme i forhold til aluminiumprisen som den var i 1978-82, måtte vi ha betalt vel 700 mill. kr. mer for aluminaimporten i 2003 enn vi faktisk gjorde. Omvendt: dersom aluminiumprisen hadde vært den samme i forhold til aluminaprisen som den var i 1978-82, hadde vi fått 3,9 milliarder mindre betalt for aluminium som vi eksporterte i 2003, enn vi faktisk gjorde. Den beregnede varebistanden knyttet til alumina ligger til sammenlikning på 2,1 mrd. kr.

I dette konkrete tilfellet kunne altså andre betraktningsmåter ha ført enten til høyere eller lavere tall for Norges gevinst ved endrede prisforhold. Når vi i alle utgaver av *I-hjelpen* har valgt å regne med råvarer som importeres til Norge for videre bearbeiding av eksportindustrien, er det imidlertid ut fra en mer overordnet betraktning. I den grad den norske industrien ”videresender” reduserte råvarepriser til andre i-land, i form av lavere priser på metaller og andre halvfabrikata som den norske industrien framstiller av råvarene, så er det andre i-land som i siste instans nyter godt av varebistanden (eller en del av den). Men dette har også en motpost. Vi importerer mange halvfabrikata og ferdigvarer fra andre i-land, som er billigere enn de ellers hadde vært fordi de er laget av råvarer fra Sør, som har sunket i realpris siden 1980. A forsøke å beregne denne *indirekte* varebistanden til Norge ville kreve en svært omfattende innsats, og det er heller ikke gjort. Den kan være både større og mindre enn den varebistanden andre i-land mottar indirekte via Norge. Siden det i praksis ikke er mulig å beregne de indirekte strømmene i begge retningene, har vi valgt å se bort fra dem og i stedet fokusere på den direkte varebistanden til Norge.

Alle varene i Gruppe 2, og de fleste i Gruppe 1, importeres derimot helt overveiende til sluttforbruk av norske husholdninger, eller (i færre tilfeller) som innsats til hjemmemarkedsorientert industri. De berøres derfor i liten grad av dette momentet.

6. Annen i-Hjelp

I kap. 2-5 har vi drøftet varebistanden – den delen av i-hjelpen som er knyttet til norsk vareimport. I dette kapitelet vil vi kort kommentere de andre formene. Dette er tidligere gjort i *I-hjelpen 1993* (med referanseår 1991) og i fjorårets utgave, der utviklinga siden 1991 også ble kommentert.

6.1 Finansbistand

Global bakgrunn

Med finansbistand sikter vi til direkte pengeoverføringer, i dette tilfellet fra Sør til Nord, som *ikke* skjer som betaling for varer eller tjenester. Det gjelder særlig avdrag og renter på gjeld.

Det er likevel langt ifra all gjeldsbetjening som kan kalles i-hjelp. Utgangspunktet for at et land må betjene gjeld er jo at det først har mottatt et lån, og det normale er at lån skal tilbakebetales med avtalt rente. Når et uttrykk som finansbistand blir relevant, er det fordi det finnes situasjoner der kreditor ikke har noe rimelig krav på tilbakebetaling – der gjelda er illegitim. Når gjeld betjenes uten at kreditor har noe rimelig krav på det, er det rimelig å snakke om i-hjelp.

Begrepet illegitim gjeld ble utviklet allerede på 1920-tallet av den russisk-franske jussprofessoren Alexander Sack, som brukte uttrykket ”dette odieuse”. På hans tid var Europakartet nylig tegnet om etter første verdenskrig: stater var forsvunnet og nye hadde oppstått. Samtidig var tidligere udemokratiske regimer i en rekke stater avskaffet, noen steder til fordel for mer demokratiske, andre steder for enda verre diktaturer. Hadde nye stater plikt til å overta noe av gjelda til gamle stater som de var ”skåret ut av”? Og: måtte radikalt nye regimer vedkjenne seg gjeld som var stiftet av de tidligere? – Sack mente at svaret *som hovedregel* var ja i begge tilfellene: dvs. at gjelda tilhørte territoriet som lånet var brukt til fordel for, og opphørte verken med statsdannelsers eller med regimers død. Derimot var gjeld illegitim når

- 1) den var tatt opp av et tidligere despotisk regime
- 2) pengene var brukt til å fremme regimets egne interesser, og ikke befolkningens, **og**
- 3) kreditor var klar over at så ville skje da lånet ble gitt.

Det er langt på veg de samme momentene som legges til grunn av mange av dem som kritiserer deler av dagens u-landsgjeld som illegitim. Merk at denne kritikken bare rammer gjeld som er stiftet av stater, enten direkte eller ved at statene har garantert for lån som i første instans er tatt opp av private aktører.

Av de 1856 milliarder dollar^{xii} som land i Sør i 2003 hadde i gjeld til utlandet, er det opplagt at en betydelig del ble stiftet av avsatte diktaturer (én veldokumentert kilde^{xiii} mener at dette gjaldt \$ 500 mrd. av gjelda per 2000). Det er også klart at noe ble brukt på våpen, undertrykkelsesapparat, praktbygg eller til å fylle på sveitsiske bankkonti. Likeså at mange lån ble gitt til tross for at kreditorene enten innså, eller unnlot å gardere seg mot, at pengene ville gå til uproductive formål – dvs. at de opptrådte grovt uansvarlig som långivere. Denne kritikken rammer noen av låna som ble gitt, særlig før 1980, direkte til stater i Sør. Den rammer kanskje i enda høyere grad virksomheten til offentlige eksportkredittinstitusjoner i

Nord, som både før og etter 1980 har garantert for kreditter til private aktører i Sør som har kjøpt varer fra disse institusjonenes hjemland i Nord. Slike garantier er ofte gitt på det vilkåret at staten i mottakerlandet også garanterte for tilbakebetaling fra den private importøren. For det ene er slike garantier opplagt egnet til å svekke interessen for en grundig vurdering av kredittverdighet og lånebehov. For det andre er eksportkredittinstitusjonene skapt vel så mye for å understøtte det eksporterende næringslivet i hjemlandet, som for å løse problem i Sør.

Mange har også argumentert for at *hvilket som helst* av Sacks momenter er tilstrekkelig for å klassifisere gjeld som illegitim – et mer radikalt standpunkt enn det til Sack, som krevde alle tre på én gang. Om en godtar et slikt radikalt standpunkt, og dessuten legger til den tilleggsgjelda som har oppstått fordi land tidvis har vært ute av stand til å betale rentene på eksisterende illegitim gjeld, utgjør den illegitime gjelda i dag en svært stor del, i alle fall av de 1212 mrd. dollar i *statlig og statsgarantert gjeld*^{xiv} som land i Sør nå har.

I 2002 – det siste året som vi har funnet fullstendige tall for – betalte land i Sør 90,7 milliarder dollar mer i renter og avdrag på gamle lån, enn de fikk tilført i nye lån fra utlandet. Avdragene alene utgjorde 17,6 mrd. dollar mer enn tilførselen av nye lån (hvorav en ikke ubetydelig del går til å finansiere de samme avdragene, i en langvarig runddans). Netto renteutgifter utgjorde altså 73,1 mrd.^{xv}

Den klart største nettobetaleren blant verdensdelene var Latin-Amerika, som betalte 47,5 mrd. mer i renter og avdrag enn den mottok, og der 39,7 mrd. av dette var renteutgifter alene. Det meste av den latinamerikanske gjelda er enten klart illegitim eller befinner seg i ”gråsonen”. Det framgår av de to tallene at landa i Latin-Amerika bare så vidt klarer å betale ned på gjelda: storparten av den enorme pengestrømmen – nesten like mye som alle land i Sør årlig mottar i bistand – går til å dekke renter på den gamle og i stor grad illegitime gjelda.

Også ut av Øst-Asia og Stillehavsområdet gikk det en stor netto pengestrøm (28,9 mrd. dollar), men fire land: Kina, Thailand, Indonesia og Filippinene, tegnet seg for hele denne nettoen. For Kina var summen likevel svært liten i forhold til landets økonomi, og hindret ikke at landet fikk et stort overskott på betalingsbalansen. For Thailand, Indonesia og (i noe mindre grad) Filippinene dreide det seg om svært så følbare summer, hvorav noe for Indonesias og Filippinenes del nok kan kalles illegitim gjeld, stiftet av tidligere og korrupte diktaturer. Men til markert forskjell fra situasjonen i Latin-Amerika, gikk det meste av nettobetalingene fra disse tre landa til å redusere gjelda, ikke til å betale renter. De var med andre ord på veg *ut* av gjeldsfella.

Nettostrømmen av penger knyttet til lån var mye mindre fra Afrika sør for Sahara (3,5 mrd. dollar), men så er dette også verdensdelen med klart dårligst betalingsevne. Liksom i Sør-Amerika må en stor del av den afrikanske gjelda regnes som illegitim. Praktisk talt hele nettostrømmen gikk til å betale renter. Nær halvparten av den (1,6 mrd. dollar) kom fra ett land – Sør-Afrika, der gjelda skriver seg fra apartheidregimet og der kreditorene utrolig nok har øvd sterkere press overfor det nåværende flertallstyret for å betale det gamle regimets gjeld, enn de gjorde overfor apartheidstaten selv. Den møtte stor forståelse og fikk velvilligst henstand i sine siste år, grunnet betalingsvanskene den var kommet i som følge av internasjonale sanksjoner.

Som det ble vist i *I-hjelpen 1993 og 2003*, er Norges rolle som illegitim kreditor beskjeden i forhold til mange andre rike lands. Våre fordringer overfor land i Sør er i det hele tatt små, selv i forhold til Norges økonomi, og de består overveiende av reint private lån, altså ikke-

statsgaranterte lån fra private foretak i Norge til private foretak i Sør. Disse faller per definisjon utenfor diskusjonen om illegitim gjeld, ettersom vanlig kommersiell risiko gjelder. Om en privat låntaker uten garanti blir betalingsudyktig, går han (til forskjell fra en stat) konkurs, og det er kreditors problem. Derfor blir slike lån, til forskjell fra dem som har skapt illegitim gjeld, normalt ikke gitt uten en seriøs vurdering av låntaker og hva pengene skal brukes til.

Når Norge har små fordringer overfor stater i Sør, henger det dels sammen med at norsk statlig bistand alltid i hovedsak har vært basert på gave- og ikke låneprinsippet, og at de beskjedne fordringene knyttet til tidligere bistandslån ble ettergitt for vel 20 år sia. Samtidig hadde Norge ingen store private banker av den typen som ga seg til å kaste lån etter tvilsomme regimer på 1970-tallet. (Det betyr ikke at norske banker var mer etisk bevisste – bare at de ikke var i posisjon til å spille stort på den globale scenen).

Det finnes likevel ett unntak fra dette bildet. Det gjelder private lån som er garantert overfor norske kreditorer av staten gjennom Garantiinstituttet for eksportkreditt (GIEK), og der staten i mottakerlandet på tilsvarende måte har garantert for den private mottakeren. Ettersom mange private kreditorer i Sør har misligholdt slike lån, er garantiene i begge ender utløst, og den norske staten har dermed blitt kreditor, om enn i beskjeden målestokk, overfor en rekke land i Sør. Det meste av denne ”GIEK-gjelda” kan rimelig ansees som illegitim. Dels fordi mange av de garanterende regimene i Sør slett ikke var representative, og dels fordi den norske staten som garantist ikke foretok noen seriøs vurdering av deres mulighet til å gi avkastning og utløse betalingsdyktighet hos mottaker. Mange av dem ble gitt i forbindelse med en ”skipseksportkampanje” på 1970- og begynnelsen av 80-tallet, der statens blick snarere var festet på muligheten for å sikre arbeidsplasser i norsk skipsbyggingsindustri, enn på sjansene for at båtene skulle tjene et fornuftig formål og gi avkastning for mottakeren.

Utviklingslands gjeld til GIEK beløp seg ved utgangen av 2003 til 3,17 mrd. kr, ifølge en Handlingsplan om gjeldslette for utvikling som ble langt fram av Utenriksdepartementet i 2004.^{xvi} Dette etter at 1,6 mrd. av gjelda er ettergitt siden 1998. Det finnes interessant nok ikke, verken i UD eller i GIEK, noen *samlet oversikt* over hvor mye som faktisk betales i renter og avdrag på denne gjelda år for år.^{xvii} GIEK opplyser imidlertid at enkelte land, inkludert den største debitoren (Peru), faktisk betaler i henhold til avtale, mens en rekke andre land intet betaler. Summene som kommer inn må uansett være små i det globale gjeldsbildet – vi kan bare gjette på om det dreier seg om et to- eller et lavt tresifret antall millioner per år.

Utenriksdepartementets gjeldsletteplan bygger ellers uttrykkelig *ikke* på noen erkjennelse av at GIEK-gjelda er illegitim. Den inneholder tvert imot en lengre imøtegåelse – eller sterk problematisering – av påståtte argument for at gjeld kan være illegitim, deriblant argumentene om udemokratiske regimer og om at regimene har brukt lånene på forkastelig vis, men også noen argument som er mindre vanlige (for eksempel at gjeld skulle være illegitim fordi markedsrentene har økt). Derimot nevnes *ikke* argumentet om uansvarlig opptreden hos kreditor. Når det gjelder gjelda etter skipseksportkampanjen, er faktisk uansvarlig opptreden hos kreditorenes garantist, dvs. den norske staten, et sentralt poeng. Her er det en påfallende forskjell mellom handlingsplanens tekst og bistandsministerens forord, der hun omtaler kampanjen som en skamplott.

Handlingsplanens motivering for gjeldslette er ikke at gjelda skulle være illegitim, men at gjeldslette vil bidra til utvikling. Når dette er sagt, så har Norge, ut fra denne motivasjonen, gått lenger enn de fleste andre rike land når det gjelder å slette statens fordringer overfor

fattige land. En tredjedel er faktisk slettet, og det er allerede avsatt middel til å slette mer enn halvparten av det som gjenstår. Når så ennå ikke har skjedd, henger det sammen med forståelige realpolitiske argument, nemlig at myndighetene ønsker å gjøre det innenfor rammen av ordninger med de enkelte debitorlanda som vedtas av Parisklubben av vestlige kreditorland. Dette for at Norge skal kunne virke som pådriver innenfor denne klubben. Det hører også med til bildet at Norge har bidratt til *multilaterale* gjeldsletteoperasjoner med 3,444 mrd. kr. fra 1998 t.o.m. 2003^{xviii}, altså en sum som overgår Norges egne fordringer på utviklingsland.

Den direkte finansbistanden til Norge er altså svært liten i dag, samtidig som myndighetene viser en tydelig vilje til å avvikle den. Liksom varebistanden, kan finansbistanden imidlertid også hevdes å ha en indirekte komponent. Den består i dette tilfellet av den fordel Norge har av at andre rike land mottar finansbistand, dvs. avdrag og renter på illegitim gjeld. En slik fordel kan oppstå fordi rike land er betydelig mer tilbøyelig til å bruke inntektene sine til å kjøpe varer fra Norge, enn fattige land er. I 2002 brukte i-land 2,1 promille av sin bruttonasjonalinntekt (BNI) på denne måten, mens u-land bare brukte 0,68 promille av sin BNI på norske varer.^{xix} Når andre i-land gjennom finansbistand øker sin disponible inntekt på bekostning av u-land, øker altså sjansen for at norske varer blir kjøpt.

Vi kan ikke si nøyaktig hvor stor finansbistanden til i-land var. Den kan hevdes å være både større og mindre enn den nettooverføringa knytta til lånetransaksjoner på 90,7 mrd. dollar (723 mrd. kroner, etter samtidig vekslingskurs) som fant sted i 2002. På den ene sida var ikke alle overføringene knytta til illegitim gjeld, selv om svært betydelig del var det. På den andre sida er dette et nettotall. Bruttooverføringene var mye større, og den illegitime delen av disse blir ikke mindre fordi om det gikk nye strømmer av legitime overføringer i motsatt retning (Nord til Sør), men til andre mottakere, samtidig. Om vi likevel bruker tallet på 723 mrd. kr. som en illustrasjon på det mulige omfanget av finansbistanden til Nord, så kan det ha skaffet Norge i størrelsesordenen 1 milliard kroner i økte eksportinntekter. Tallet framkommer ved å multiplisere 723 mrd. kr. med 1,42 promille, som er forskjellen mellom andelen av inntektene u-land bruker på å kjøpe varer fra Norge, og andelen i-land bruker på det samme.

Økte eksportinntekter er ikke det samme som direkte pengegaver. For å produsere varene som selges må man gjerne kjøpe kapital- og innsatsvarer fra utlandet, og dessuten sette egen arbeidskraft inn i produksjonen. Likevel er det trolig at Norges indirekte gevinst ved finansbistanden til Nord for tida er større enn den direkte.

6.2 Ekspertbistand

Global bakgrunn

Med ekspertbistand mener vi litt forenklet den fordel land i Nord har av å motta innvandrere fra Sør som er høgt utdannet. Det er to forhold som kan medføre at Nord ”høster ekspertise” av innvandringsstrømmen fra Sør:

- (1) at innvandrere overveiende er unge voksne, som har lagt hele eller det meste av utdanninga bak seg, men til gjengjeld har det meste av sitt yrkesaktive liv foran seg. Dvs. at hjemlandet har betalt utdanninga, mens innvandringslandet høster fruktene.
- (2) at innvandrere i gjennomsnitt er *høgere* utdannet enn befolkningen i landet de flytter til.

Gevinstene og tapene som følger av flyttestrømmer fra Sør til Nord kan betraktes under flere ulike synsvinkler. Det samme gjelder gevinstene og tapene som følger av rike lands innvandringspolitikk. Dette er drøftet nærmere i I-hjelpen 2003, og vi skal her bare nevne hovedmomentene:

- Noen hevder at *land i Sør taper* på flyttestrømmen, fordi de som flytter er bedre utdannet en befolkningen for øvrig i Sør ("brain drain"). Om dette skulle være riktig, innebærer det ikke *uten videre* at land i Nord opplever flyttestrømmen som ekspertbistand. Innvandrernes gjennomsnittlige utdanningsnivå kan nemlig på én gang være høyere enn gjennomsnittet for befolkningen i deres hjemland, og lavere enn gjennomsnittet for befolkningen i landa de flytter til.
- Noen hevder at *land i Sør vinner* på flyttestrømmen, fordi innvandrerne sender store summer tilbake til hjemlandet, og dette mer enn oppveier eventuelle tap ved "hjerneflukt". Dette trenger ikke bety noe tap for Nord, bl.a. fordi pengene som sendes er rike lands egen valuta, som gjerne kommer tilbake i form av etterspørsel etter varer og tjenester fra Nord.
- Noen hevder at *land i Sør taper på rike lands restriktive innvandringspolitikk*, dvs. på at flyttestrømmene ikke er enda større. Dette henger naturlig sammen med forrige moment: utvandret flere, ble det også sendt flere penger hjem.
- Noen hevder at *offentlige kasser i Nord taper* på innvandringa, fordi innvandrere påfører dem større sosiale kostnader enn det innvandrerne yter igjen gjennom skatt osv.

"Hjerneflukt", som altså *kan* slå ut som positiv ekspertbistand i den andre enden, er en sannsynlig komponent av de fleste flyttestrømmer som går overveiende i én retning. Folk med høy utdanning og kompetanse er generelt mer tilbøyelige til å flytte på seg enn andre. Rike lands innvandringspolitikk forsterker denne tendensen kraftig. Der og i den utstrekning arbeidsinnvandring er tillatt, selekteres åpenlyst innvandrere med høy kompetanse. Der vilkåret for innvandring som regel er å framstille seg som flyktning, virker det også til å øke andelen høgt utdannede og ressurssterke. Dette dels fordi de gjerne er overrepresentert blant reelt forfulgte opposisjonelle, og dels fordi det å forsere den hinderløpa det er å komme til Nord, presentere og få godtatt en asylsøknad, gjerne krever mer enn gjennomsnittlig av både økonomiske ressurser og intelligens.

Det er neppe tvil om at enkelte land i Nord som har en aktiv arbeidsinnvandringspolitikk mottar en betydelig positiv ekspertbistand, i alle fall fra noen områder i Sør. Et framtreddende tilfelle er den asiatiske innvandringa til USA. Ifølge data fra den amerikanske folketellinga i 2000, hadde innvandrere fra Asia og Stillehavsområdet ikke bare nesten dobbelt så ofte høgskoleutdanning som den innfødte befolkningen: de var også like yrkesaktive, og langt flere hadde faktisk *jobber som krevde* høg utdanning (det gjaldt 34,3 % av asiatene mot 19,8 % av innfødte amerikanere). De hadde også, i median, den høyeste husholdningsinntekta av alle grupper i USA. Også afrikanske innvandrere var bedre utdannet og jobbet oftere i høgt kvalifiserte jobber (29,1 %) enn innfødte amerikanere.^{xx} Latinamerikanske innvandrere til USA gir et annet bilde: de kommer ofte illegalt, og ettersom mange har kort veg til grensa og den går over land, er flyttinga mindre av en hinderløype enn den er for asiater eller afrikanere som vil til USA, eller folk fra hvilken som helst av verdensdelene som vil til Europa. Latinamerikanerne i USA er ikke vesentlig bedre utdannet enn folk ellers i sine hjemland, og de er både oftere arbeidsløse og oftere i lavstatusjobber enn amerikanere flest.

Europeiske land har gjennom den siste mannsalderen i mindre grad enn USA (samt Canada, og delvis Australia og New Zealand) tillatt en åpen arbeidsinnvandring av høgt kvalifiserte folk fra Sør. Veggen til Europa går som oftest over asylsøknaden. Likevel virker også dette

som en sil til fordel for høgt utdannede. For noen land og i noen perioder har den virket så sterkt at innvandrerne har vært betydelig bedre utdannet enn folk i tilflyttingslandet.

Ekspertbistand til Norge?

I *I-hjelpen 1993* kunne vi presentere tall fra 1989, som viste at førstegenerasjons innvandrere fra Sør på det tidspunktet i gjennomsnitt var betydelig bedre utdannet enn innfødte nordmenn. Nærmere 30 % hadde høyere utdanning, mot bare 15 % av folk som var født i Norge. Forholdet endret seg imidlertid nokså dramatisk i løpet av 1990-tallet. I fjorårets utgave av *I-hjelpen* ble det gjengitt tall fra 2001, som viste at forskjellen nesten var utliknet: da hadde 22 % av innfødte i Norge over 16 år høyere utdanning, mens det gjaldt 23 % av førstegenerasjons innvandrere fra ikke-vestlige land.^{xxi} Det finnes ennå ingen nyere statistikk.

Tallene viser at andelen høgt utdannede blant innvandrere som har kommet til Norge fra Sør etter 1989 har vært betydelig lavere enn hos dem som kom før 1989. Noe av dette kan forklares ved at de delvis kommer fra andre land, der utdanningsnivået generelt er lavere (Somalia er ett slikt ”nytt” utvandringsland der særlig få har høyere utdanning). Andre forhold må likevel også spille inn. Ett kan være at de som flyttet til Norge fra Sør på 1970-tallet, nesten uansett fra hvilket land, var pionerer: de gjorde noe høgst uvanlig. Seinere er det etablert kanaler og kontaktnett som kan ha gjort det lettere for andre å følge etter, uten å være eksepsjonelt velorienterte.

Trass i dette er det fortsatt en mye høyere andel av innvandrere til Norge fra Sør som har høyere utdanning, enn hva tilfellet er i de fleste av deres hjemland. Det illustreres ved tallene i tab. 6.1, som nokså sikkert *undervurderer* forskjellene. Dette fordi den norske statistikken over ”innvandreres” utdanningsnivå ikke er brutt ned *både* på enkeltland *og* på egentlige innvandrere og deres barn, unntatt for det landet som har sendt flest innvandrere, nemlig Pakistan. Tallene for andre land i tabellen gjelder ”innvandrerbefolkningen”, som også omfatter barn av innvandrere. Når en ser hele den ”ikke-vestlige innvandrerbefolkningen” under ett, er det er markert forskjell mellom generasjonene: innvandrerne selv har langt oftere høyere utdanning (23,2 %) enn deres barn over 16 (9,7 %). (Personer med uoppgitt utdanning er holdt utenfor ved beregning av andelene: ellers ble de 18,0 hhv. 8,7 %).

Landa i tabellen er de 10 i Sør som hadde sendt flest innvandrere til Norge.

Tab. 6.1. Andel av innvandrerbefolkningen over 16 i Norge som hadde høyere utdanning i 2001, sammenliknet med andelen av ungdomskullene i hjemlandene som tok høyere utdanning.

Land	Andel av innvandrere med høyere utdanning	Andel som tok høyere utdanning i hjemlandet 1985	Andel som tok høyere utdanning i hjemlandet 2001
Pakistan (bare 1. generasjons innvandrere)	13	2,5	3,4 (1995)
Vietnam	13	1,9	10,0
Irak	24	11,5	14,1
Iran	28	4,6	19,2
Sri Lanka	17	3,7	5,1 (1995)
Somalia	10	?	2,7 (1995)
Chile	22	15,6	37,1

Filippinene	42	24,9	30,2
India	36	6,0	10,6
Marokko	15	8,7	10,3

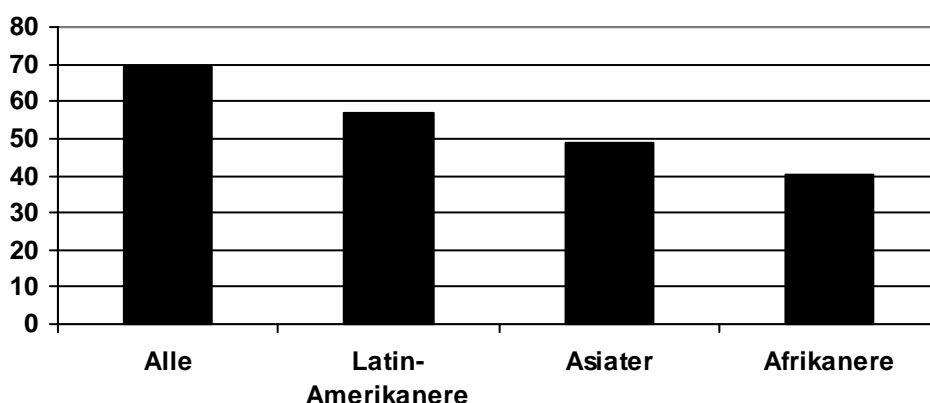
Kilde: Innvandrernes/innvandrebevolknings utdanningsnivå: Statistisk sentralbyrå, <http://www.ssb.no/emner/04/01/utinnv/tab-2003-02-26-03.html> Personer med uoppgitt utdanning – dvs. at SSB ikke har noen opplysninger om dem – er holdt utenfor her. Andel av ungdomskullene som tar høyere utdanning: Verdensbanken, Edstats, <http://devdata.worldbank.org/edstats/cd1.asp>.

Tendensen er systematisk og avvikene for noen av landa dramatiske – folk med høy utdanning er klart overrepresentert blant innvandrerne til Norge. Bare i Chile har andelen av ungdommen som tar høyere utdanning nå passert andelen som har det blant innvandrerbefolkningen i Norge – men den store flyktningebølgen fra Chile kom *før* 1985. Det samme gjelder flyktningebølgen fra Vietnam.

Ut fra det tab. 6.1 viser kunne det hevdes at Norge likevel nyter en fordel av hjerneflukt. Dvs: vi mottar langt flere høgt utdannede enn vi hadde gjort dersom innvandrerne fra Sør representerte et tverrsnitt av respektive lands befolkning.

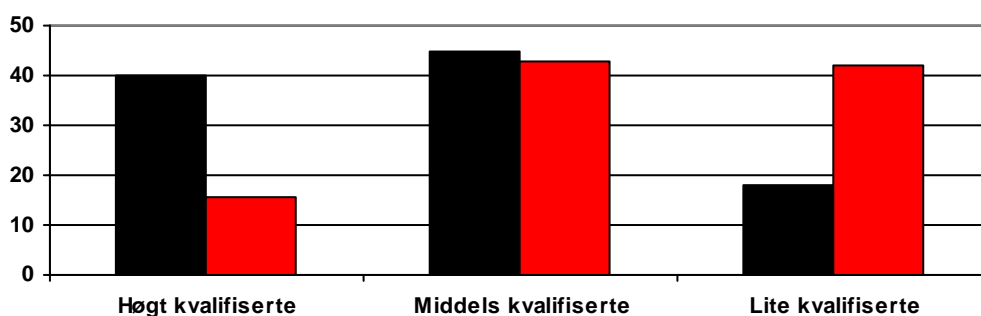
Problemet for Norge er at vi i praksis *ikke nyter* denne fordelene. Til skarp forskjell eksempelvis fra USA, der de høgt utdannede asiaterne og afrikanerne faktisk får brukt utdanninga si, står ikke-vestlige innvandreres stilling på det norske arbeidsmarkedet ikke i noe rimelig forhold til deres kvalifikasjoner. Dette ble også hevdet i forrige utgave av *I-hjelpen*, men det kan i dag dokumenteres bedre. Statistisk sentralbyrå har i 2004 for første gang publisert statistikk som ikke bare viser innvandrernes yrkesaktivitet, men også hvordan de yrkesaktive fordeler seg etter yrkeskategorier. Fig. 6.1 viser andelen sysselsatte blant innvandrere fra Sør (her bare førstegenerasjons innvandrere) sammenliknet med hele befolkningen. Fig. 6.2 viser hvordan de ikke-vestlige innvandrerne som *var* sysselsatt, fordelte seg etter yrkeskategorier.

Fig. 6.1. Prosent sysselsatte av befolkningen 16-74 år i hele befolkningen og blant innvandrere fra Latin-Amerika, Asia og Afrika. 4. kvartal 2003.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, <http://www.ssb.no/emner/06/01/innvregsys/tab-2004-06-24-01.html>

Fig. 6.2 Fordeling på yrkeskategorier for sysselsatte i befolkningen som helhet (svart) og blant ikke-vestlige innvandrere (rødt). 4. kvartal 2003.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, <http://www.ssb.no/emner/06/01/innvregsys/tab-2004-06-24-11.html> . Det som her er vist som "høgt kvalifiserte" yrker omfatter ledere, akademiske yrker og høghskoleyrker i originaltabellen. Middels kvalifiserte omfatter kontoryrker, salgs- og serviceyrker, bønder/fiskere og handverkere. Lite kvalifiserte omfatter operatører, sjåførere o.l. og "andre yrker" – en sekkepost som etter SSBs egen opplysning nettopp omfatter de minst kvalifikasjonskrevende.

Til tross for at ikke-vestlige innvandrere like ofte har høyere utdanning som innfødte nordmenn, er de dramatisk underrepresentert i yrker som krever høye kvalifikasjoner. Tar vi hensyn *både* til det faktum at de sjeldnere er sysselsatt overhodet *og* at de som er så heldige å være sysselsatt sjeldnere har høyt kvalifikasjonskrevende jobber, så er sjansen for at en ikke-vestlig innvandrer skal ha en slik jobb, bare *en fjerdedel* så stor som for en innfødt nordmann.

Innvandringen fra Sør til Norge har ikke lenger noen utpreget karakter av ekspertbistand, om vi vurderer dette ut fra forholdet mellom innvandrernes og de innfødtes utdanningsnivå. Den har fortsatt et klart preg av hjerneflukt, vurdert ut fra forholdet mellom innvandrernes utdanningsnivå og gjennomsnittet i landa de kommer fra. Norge drar imidlertid heller ingen synlig nytte av det siste forholdet, ettersom innvandrene i liten grad slipper til i kvalifiserte stillinger.

6.3 Miljøbistand

Global bakgrunn

Miljøbistanden til i-land er den gevinsten disse har ved ikke å måtte kompensere u-land for miljøbelastningene som de første påfører de sistnevnte. De mest åpenbare tilfellene av slik bistand gjelder forurensninger som særlig slippes ut av rike land, men som har globale skadevirkninger, dvs. at u-land får ta en andel av skadevirkningene som ikke står i forhold til deres egne bidrag til forurensningen.

Det kan hevdes at miljøbistanden også tar andre former. Eksempelvis følger det store miljøskader med produksjonen av en del av de varene som Nord importerer fra Sør. Det kan diskuteres i hvilken grad de importerende i-landa da bør holdes ansvarlige for disse skadene. Argumentet for det siste styrkes i de tilfellene der produksjonsbedriftene i Sør eies eller kontrolleres av aktører i Nord, eller der det å unngå evt. reparere skadene ville medføre at varene fikk en merpris som importørene i dag unngår å betale.

Mindreprisen som følger av manglende miljøtiltak er *ikke* nødvendigvis allerede innkalkulert i varebistanden, slik vi har beregnet denne. Dette vil bare være tilfellet dersom den har oppstått etter 1980, dvs. om produksjonen av noen av de varene vi importerer fra Sør *da* foregikk på

miljømessig akseptabelt vis, men at prisen seinere er senket bl.a. på grunn av *mer* miljøfiendtlige produksjonsmåter.

Å anslå miljøbistanden som består i at rike land slipper å kompensere fattige land, enten for miljøskadene som skjer gjennom produksjon av varer som rike land importerer, eller for dem som skyldes virksomheten til foretak som rike land eier, vil imidlertid være en svært krevende oppgave. Det å belyse bare utvalgte sider ved denne problematikken – f.eks. knyttet til enkelte varer – kunne gjerne bli emne for en egen rapport.

I *I-hjelpen 1993* og *2003* ble drøftingen av miljøbistand derfor begrenset til å gjelde den første typen, og da nærmere bestemt til det viktigste enkelttilfellet, nemlig utslippene av CO₂.

Å anslå kostnaden ved de framtidige skadene som u-land vil bli påført som følge av i-lands årlige merutslipp av CO₂, er selvfølgelig ikke enkelt. I *I-hjelpen 1993* ble det derfor brukt en alternativ metode, basert på tanken om omsettelige utslippkvoter. Utgangspunktet var at en rettferdig fordeling ville innebære at retten til å slippe ut CO₂ ble fordelt mellom verdens land i forhold til deres folketall. Om summen av kvotene ved innføringen av et slikt kvoteregime svarte til verdens faktiske CO₂-utslipp i 1990, ville det betydd (anno 1991) at hvert land fikk rett til å slippe ut 3,7 tonn CO₂ per innbygger per år, eller nokså nøyaktig 1 tonn reint karbon. For å opprettholde sitt daværende utslippsnivå måtte land i Nord ha kjøpt utslippkvoter tilsvarende ca. 2,8 milliarder tonn karbon av land i Sør. Det fantes allerede da flere anslag for markedsprisen på CO₂-kvoter under ulike globale kvoteregimer. Ett av dem som syntes å bygge på de nærmest beslektede forutsetningene, gikk ut på \$ 250 per tonn karbon. Ved denne prisen ble i-lands årlige ubetalte karbonregning på \$ 700 mrd.

I *I-hjelpen 2003* ble det referert flere anslag for prisen på CO₂-utslipp, denne gangen hentet fra FIVH-utredningen *Økologisk gjeld*^{xxii}. Disse spente fra \$ 60 til \$ 1600 per tonn karbon. Bare to av de fem anslagene, på hhv. \$ 73 og \$ 1000, var imidlertid basert på en tankegang om markedspris på omsettelige kvoter. Forutsetningene for begge disse avvek dessuten fra tanken om ”global kvotefordeling etter folketall med summen av kvoter i utgangsåret lik fjorårets faktiske globale utslipp”. Det lave tallet var anslag for prisen ved et EU-internt kvotemarked, mens det høge gjaldt for en situasjon der den globale kvoten ble satt til 25 % av dagens utslipp. Det var naturlig at den første forutsetningen ville føre lavere, og særlig at den siste ville føre til høyere, priser enn den som ble lagt til grunn i *I-hjelpen 1993*. De svekket dermed ikke antakelsen om at anslaget fra 10 år tilbake kunne ha vært i riktig størrelsesorden.

Den amerikanske økonomen Kristen Sheeran har i 2002 laget en oversikt over en rekke anslag for prisen på CO₂-kvoter dels ved global handel, og dels i USA under den hypotetiske forutsetningen at landet skulle oppfylle sine Kyoto-forpliktelser (dvs. redusere utslippene med bare 7 % fra 1990-nivå fram til 2010).^{xxiii} Den viser priser som varierer mellom \$ 140 og \$ 348 1996-dollar per tonn karbon. Tre av disse anslagene er gjort i 2000, resten tidligere på 1990-tallet. (Det er ett avvikende tall i Sheerans tabell, nemlig en ”pris” på \$ 20 per tonn karbon, som imidlertid ikke egentlig er en anslått kvotepris, men det økonomen W. Nordhaus i 1994 mente prisen ”burde være” ut fra den skaden han mente at CO₂-utslipp faktisk gjør. Hans forutsetninger i den sammenhengen er kjent som ytterst forsiktige). Disse tallene svekker heller ikke antakelsen om at en kvotepris på omkring \$ 250 per tonn karbon på begynnelsen av 1990-tallet, kan være rimelig anslått. Det svarer til omkring \$ 300 eller noe mer i 2003, basert på den innenlandske inflasjonen i USA (den har vært på 17,3 % siden 1996 og 35,1 % siden 1991^{xxiv}).

Siden 1990 er avstanden mellom i-lands og u-lands gjennomsnittlige CO₂-utslipp per capita redusert litt, vesentlig på grunn av at Kinas utslipp har økt og at utslippene fra Øst-Europa har minsket. I 2000 var verdens utslipp på 1,09 tonn karbon per capita.^{xxv} Land i Nord-Amerika og Europa (inkludert tidligere Sovjetunionen) pluss Japan, Australia og New Zealand, hadde da et samlet folketall på 1251 millioner, som ved en lik global fordeling av utslippsretter hadde gitt dem rett til å slippe ut 1,364 mrd. tonn karbon. I virkeligheten slapp de ut 3,747 mrd. tonn, og måtte ha kjøpt retten til å slippe ut de resterende 2,383 mrd. tonn av land i Sør. Ved en pris per tonn på \$ 300 hadde dette kostet dem \$ 715 mrd.

Summen ville selvfølgelig øke betraktelig om en – som det også har blitt foreslått – tok utgangspunkt i prinsippet om historisk akkumulert miljøgjeld. Om vi glemmer det lange perspektivet, og bare tenker oss at denne har bygd seg opp med \$ 700 mrd. årlig siden 1987 – da Brundtlandkommisjonens rapport for alvor satte klimaproblemet på den internasjonale politiske dagsordenen – og at rentesatsen er 5 %, så var den ubetalte karbongjelda for denne perioden ved utgangen av 2003 kommet opp i \$ 22.000 mrd. *Rentene* for 2003 alene var i så fall på over \$ 1000 mrd. Bare for å hindre at gjelda økte, skulle Nord i så fall ha overført over \$ 1700 mrd. (12.000 mrd. kr. ved kursen i 2003) til Sør i 2003 alene – nesten nok til å slette den samlede u-landsgjelda, både den legitime og den illegitime, i løpet av et enkelt år.

Miljøbistanden til Norge

Norges utslipp av CO₂ var i 2003 på 42,7 mill. tonn^{xxvi}, tilsvarende 11,65 mill. tonn karbon. Folkemengda ved inngangen til samme år var 4,552 mill., dvs. at vi med en kvote på 1,09 tonn karbon per innbygger skulle ha fått lov til å slippe ut 4,96 mill. tonn. Å kjøpe retten til å slippe ut de resterende 6,69 mill. tonn til en pris av \$ 300 per tonn, hadde kostet oss \$ 2,007 mrd., eller 14,2 milliarder kroner etter gjennomsnittskursen i 2003 (\$ = kr. 7,08).

Dette er et forsiktig anslag for den reinte CO₂-relaterte miljøbistanden til Norge, av flere grunner. Det tar intet hensyn til vår historiske karbongjeld, eller de akkumulerte rentene på denne. Den er basert på en anslått kvotepris ved en global kvote tilnærmet lik dagens globale CO₂-utslipp, noe som langt ifra ville være bærekraftig. Ved en ordning der den globale kvoten fra dag 1 ble satt vesentlig lavere enn dagens globale utslipp, ville kvoteprisen stige sterkt.

Anslaget tar heller ikke hensyn til Norges rolle som petroleumsprodusent. I denne rollen profiterer vi i dag sterkt på mangelen på noe effektivt, globalt regime for å redusere CO₂-utslippene. Tyngden av skadevirkningene som denne mangelen påfører verden faller på land i Sør – om ikke av annen grunn, så fordi de representerer det store flertallet av verdens befolkning.

7. Konklusjon

Norge tjente i 2003 10,6 milliarder kroner på å kunne kjøpe råvarer, tekstiler og bekledningsvarer fra utviklingsland til lavere realpris enn i 1980. Denne summen alene svarer til over 70 prosent av det Norge ga i utviklingsbistand samme år.

Enda større var den fordelen vi nøt ved å kunne forurense fattige lands miljø gratis. Dersom retten til å forurense atmosfæren med CO₂ var likt fordelt mellom verdens innbyggere og gjenstand for handel, er et rimelig anslag at Norge måtte ha betalt utviklingsland i størrelsesordenen 14 milliarder kroner i 2003 for å opprettholde sine CO₂-utslipp. Dette er likevel et lavt estimat for den miljøbistanden fattige land yter Norge, siden det ikke tar hensyn blant annet til den miljøgjelda som er bygd opp ved at Norge i en årrekke har tatt seg urimelig til rette i den globale allmenningen, uten å kompensere andre rettighetshavere for dette.

Norge mottar også finansbistand fra land i Sør, direkte gjennom renter og avdrag på illegitime lån, og indirekte ved at våre eksportnæringer drar fordel av den mye større finansbistanden som ytes til andre rike land. For Norge betyr dette likevel mye mindre enn vare- og miljøbistanden.

Verdien av disse formene for i-hjelp summerer seg til 25-26 milliarder kroner i 2003. Tallet skal tas med forbehold om at alternative beregningsmåter for varebistanden kunne ha gitt enten noe høyere eller noe lavere beløp, og at miljøbistanden som nevnt er lavt anslått.

Summen svarer til 1,6 % av vår bruttonasjonalinntekt, til hele verdien av vår fiskeeksport i 2003 – eller til at nesten hele forsvarsbudsjettet ble dekt av bistandsmiddel fra Sør. Omfanget tatt i betraktning, får disse overføringene svært liten oppmerksomhet sammenliknet med den som vies størrelsen av den norske bistanden *til* Sør.

Et emne som derimot får stor oppmerksomhet i den offentlige debatten er *innvandringa* fra Sør. Det hevdes ofte at denne påfører Norge netto kostnader. Ut fra materialet i denne rapporten kan det ikke utelukkes at så er tilfellet. Mye tyder imidlertid på at en vesentlig del av årsaken i så fall ikke er innvandringa som sådan, men manglende evne og vilje i det norske arbeidsmarkedet til å utnytte innvandrernes ofte høye kompetanse.

Uttrykkene ”i-hjelp” og ”bistand” er brukt i denne rapporten som motstykke til en både offisiell og innarbeidet begrepsbruk, som impliserer at ”hjelp” eller ”bistand” nærmest per definisjon er noe som strømmer fra rike til fattige land. Rapporten viser at så ikke er tilfellet for Norges del, og neppe heller for andre rike lands. Realitetene kunne i stedet bringes fram ved å vende begrepene på en annen måte: å sløyfe uttrykkene ”utviklingshjelp” og ”bistand”, og heller tale om *erstatningsutbetalinger*. Disse må bli atskillig større før det er grunn til å tale om netto bistand.

Kilder

Kilder til tabeller og figurer er oppgitt direkte under disse. Øvrige referanser følger nedenfor.

-
- ⁱ Hille, John 1993: I-hjelpen – Om de fattiges bistand til de rike. Rapport nr. 1/93 fra Framtiden i våre hender, Oslo.
- ⁱⁱ UNCTAD Trade and Development Report 2004, kap. 2 på http://www.unctad.org/en/docs/tdr2004ch2_en.pdf, s. 49 ff.
- ⁱⁱⁱ UNCTAD Handbook of Statistics, databaseversjonen på Internett, tab. 4.2 <http://stats.unctad.org/restricted/eng>. (Tilgang til denne krever registrering, men er gratis.)
- ^{iv} http://www.epbbd.com/export/statistics/composition_of_Commodities_Exported_from_Bangladesh.htm
- ^v UNCTAD Handbook of Statistics, databaseversjonen på Internett, tab. 3.1 og 3.2, <http://stats.unctad.org/restricted/eng>. (Tilgang til denne krever registrering, men er gratis.)
- ^{vi} Statistisk sentralbyrå, Samhandelen med enkelte land etter varegrupper, <http://www.ssb.no/muh/tab15-01.shtml>. Råvarer omfatter SITC-sektorene 0, 1, 2, 4 og hovedgruppe 68; tekstiler og bekledningsartikler svarer til hovedgruppe 65, 84 og 85.
- ^{vii} http://www.norges-bank.no/stat/valutakurser/kurs_an5.html
- ^{viii} http://www.aestaley.com/TateAndLyle/our_business/about_our_processes/about_refining/default.htm
- ^{ix} <http://www.britishsugar.co.uk/bsweb/bsgroup/agricind/bstoday.htm>
- ^x Tall for 1991: Statistisk sentralbyrå, Utenrikshandel 1991, Hefte II. Tall for 2003: SSB, Statistikkbanken, tabell 03064. (Tall for importen fra u-land framkommer ved å legge inn året 2003, Import, Verdi, SITC-gruppene 65, 84 og 85, og de landa som inngår i vår gruppe av utviklingsland; hele importen framkommer ved å erstatte det siste med "Alle land".)
- ^{xi} NORAD, Årsrapport 2003, http://www.norad.no/default.asp?FILE=items/2452/108/Norad_Stat_N03.pdf, s. 41.
- ^{xii} Verdensbanken, http://siteresources.worldbank.org/GDFINT2004/Home/20175282/gdf_statistical%20appendix.pdf, tabell B 42. (Tabellen viser en sum på \$ 2433 mrd. dollar; her som ellers i drøftinga har vi trukket fra den delen som gjelder land i Sentral- og Øst-Europa.)
- ^{xiii} Hanlon, Joe 2002: Illegitimate Debt. Norwegian Church Aid, Oslo, http://www.odiousdebts.org/odiousdebts/publications/Hanlon_Defining_illegitimate_debt.pdf, s. 49.
- ^{xiv} Verdensbanken, http://siteresources.worldbank.org/GDFINT2004/Home/20175282/gdf_statistical%20appendix.pdf, tabell B 45. (Tabellen viser en sum på \$ 1536 mrd. dollar; her som ellers i drøftinga har vi trukket fra den delen som gjelder land i Sentral- og Øst-Europa.)
- ^{xv} Verdensbanken, <http://siteresources.worldbank.org/GDFINT2004/summary-tables/20179307/reg-net-flows.PDF>.
- ^{xvi} Utenriksdepartementet 2004: Handlingsplan om gjeldslette for utvikling, <http://www.odin.no/filarkiv/210149/Handlingsplan.pdf>, tab. 3. Fordringer på europeiske land (Kroatia og Serbia/Montenegro) er trukket fra totalen i denne tabellen, som er på 3,371 mrd.
- ^{xvii} Avd. dir. Trond Lindberg, UD og kontorsjef Toril Lie, GIEK (pers. komm.)
- ^{xviii} Op. cit. (note 11), s. 15.

^{xix} I-land og u-land er her delt etter Verdensbankens definisjon, som svarer nært til Statistisk sentralbyrås. I-land hadde i 2002 en samlet BNI på 26.100 milliarder dollar og u-land på 6.300 mrd. dollar (kilde: <http://www.worldbank.org/data/databytopic/gdp.html#pdf>). Gjennomsnittlig kurs for dollar mot norske kroner i 2002 var 7,97 (kilde: Norges Bank, http://www.norges-bank.no/stat/valutakurser/kurs_an1.html). Dvs. at i-lands BNI svarte til 208.000 mrd. kr. og u-lands til 50.200 mrd. kr. Norges vareeksport til i-land var 438,6 mrd. kr. og til u-land på 34,3 mrd. kr (kilde: Statistisk sentralbyrå, <http://www.ssb.no/muh/mu2002/tab14-01.html>).

^{xx} <http://www.asian-nation.org/immigrant-stats.shtml>

^{xxi} <http://www.ssb.no/emner/04/01/utinnv/tab-2003-02-26-03.html> . Personer med uoppsett utdanning (22,4 % av innvandrere fra ikke-vestlige land) er her holdt utenfor totalen. Det er ikke overraskende at det er en høyere andel blant innvandrere enn blant innfødte hvis utdanning er ukjent for SSB. For dem som tar utdanning i Norge blir dette løpende meldt inn til registre SSB har tilgang til; for innvandrere må opplysningene komme ad andre veier.

^{xxii} Dag Nagoda, Gro Dyrnes og Mekonnen Germiso 2003: Økologisk gjeld. Minirapport fra FIVHs Informasjonssenter, <http://www.fivh.no/index.php?artikkelid=1122&back=1>

^{xxiii} http://www.spaef.com/IJED_PUB/3_4/3_4_sheeran.html

^{xxiv} <http://www.eh.net/hmit/ppowerusd>

^{xxv} http://cdiac.esd.ornl.gov/trends/emis/em_cont.htm

^{xxvi} <http://www.ssb.no/emner/01/04/10/klimagassn/tab-2004-04-01-04.html>

Framtiden i våre hendes forskningsinstitutt (FIFI)

Siden 1996 har Framtiden i våre hendes Forskningsinstitutt (FIFI) utgitt over 70 utredninger. Gjennom utredningene beskriver vi problematiske sider ved dagens samfunnsutvikling når det gjelder miljø og retteferdig fordeling av ressurser - og vi foreslår løsninger. Utredningene våre skaper debatt og brukes av beslutningstakere på alle nivåer i samfunnet.

FIFIs utredninger kvalitetssikres av et styre med høy faglig kompetanse innen miljø- og utviklingsspørsmål.

Fredensborgvn. 24 G
0177 OSLO
Telefon: 22 03 31 50
Telefaks: 22 03 31 51
fivh@fivh.no